

Załącznik nr do Uchwały Nr V/31/11
Rady Miejskiej w Krynicy-Zdroju
z dnia 26 stycznia 2011 ;r.

PLAN ODNOWY MIEJSCOWOŚCI TYLICZ W GMINIE KRYNICA-ZDRÓJ NA LATA 2011 - 2017

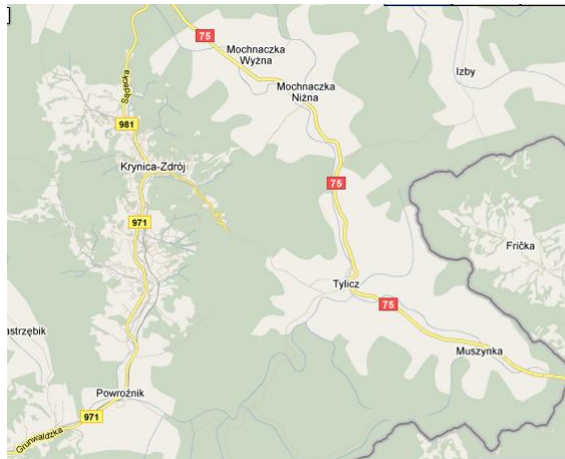
Spis treści

1.	Charakterystyka miejscowości.....	3
1.1.	<i>Ogólne informacje o miejscowości</i>	3
1.2.	<i>Historia Tylicza</i>	3
1.3.	<i>Zabytki</i>	10
1.4.	<i>Środowisko przyrodnicze</i>	12
1.5.	<i>Turystyka, rekreacja i walory uzdrowiskowe.....</i>	12
2.	Sytuacja społeczno-gospodarcza Tylicza.....	18
2.1.	<i>Ludność Tylicza</i>	18
2.2.	<i>Działalność gospodarcza</i>	18
2.3.	<i>Infrastruktura techniczna.....</i>	19
2.4.	<i>Infrastruktura społeczna</i>	19
2.5.	<i>Obecne zagospodarowanie centrum miejscowości.....</i>	20
3.	Szanse i bariery rozwojowe miejscowości Tylicz.....	23
4.	Wizja rozwoju oraz katalog niezbędnych zadań, które pozwolą na dynamiczny i zrównoważony rozwój miejscowości	25

1. CHARAKTERYSTYKA MIEJSCOWOŚCI

1.1. *Ogólne informacje o miejscowości*

Wieś letniskowa (dawniej miasteczko) u zbiegu Muszynki i Mochnaczki, położona 6 km na wschód od Krynicy-Zdroju. Już w XIII w. na ważnym szlaku handlowym na Węgry przez Bardejov istniało osiedle Orawa, któremu w 1363 r. Kazimierz Wielki nadał prawa miejskie i potwierdził nazwę Miastko lub Novum Oppidum, fundując kościół oraz szkołę parafialną. Miastko otrzymało wówczas mury obronne. Posiadało prawo składu, zapewniające wysokie dochody, oraz własny sąd. Stąd zapewne wywodzi się nazwa wzgórza na południe od Tylicza – Szubienica (685 m) i jego zbocza – Łaska. W 1391 r. Władysław Jagiełło oddał Tylicz biskupom i miejscowość pozostawała w ich władaniu aż do 1783 r.

Oprócz nazwy Nowe Miastko Tylicz nazywany był także Ozdoba, ze względu na swoje piękne położenie w szerokim obniżeniu dolin Muszynki, Mochnaczki, Roztoki i Bradowca. W XV w. przebywali tu Husyci (Taborycki), zakładając w okolicy „ruchome” obozy, zwane Kocimi Zamkami. W XVI w. napłynęła w ten rejon ludność wołosko-ruska (później Łemkowie). W drugiej połowie XVI w. nastąpił upadek świetności Tylicza. W 1612 r. biskup krakowski Piotr Tylicki, wykorzystując położenie Miastka, nadał mu ponownie prawa miejskie, własny herb i liczne przywileje. Reaktywowano parafię, a dla miejscowości ustaliła się obecna nazwa Tylicz. Po I wojnie światowej Tylicz utracił prawa miejskie. W 1945 roku repatriowano stąd większość miejscowych Łemków do ZSRR, a pozostałych latach 1947-1948 na Ziemię Zachodnią.

Naturalnymi walorami dla rozwoju Tylicza są bogate złoża balneologiczne. Po przebadaniu zasobów tutejszych wód mineralnych ocenia się na co najmniej 22 kubiki na dobę. Od kilkunastu lat działa tu rozlewnia wody mineralnej.

Na lewym brzegu Muszynki, poniżej zabytkowej cerkwi znajduje się park z zadaszonym źródłem szczawy wodorowęglanowo-wapniowo-żelazistej cenionym przez mieszkańców, ale również turystów. Tylicz posiada bardzo bogatą bazę noclegową, większość tutejszych gospodarstw prowadzi działalność agroturystyczną. W miejscowości znajduje się także kilkanaście wyciągów narciarskich, wypożyczalnia sprzętu Nordic Walking, nart biegowych i zjazdowych, rowerów. Przez miejscowość prowadzą szlaki konne, rowerowe, a także turystyczny szlak pieszy na szczyt Huzary w kierunku Krynicy. Działa tu także Farma Lama, organizująca przejażdżki konne, kuligi, ogniska góralskie i wiele innych regionalnych atrakcji. Z Tylicza wychodzi ścieżka edukacyjno-przyrodnicza „Na Rakowsku” prowadząca przez Bradowiec do przełomu Muszynki.

1.2. *Historia Tylicza*¹

W pierwszych dokumentach historycznych Tylicz występuje pod różnymi nazwami: Ornamentum (ozdoba), Oppidum Novum. Pierwsze wzmianki o Ornamentum, popularnie zwanej Ornawą pochodzą z XIII w. Wraz z rozwojem traktu handlowego wiodącego z Polski na Węgry, u zbiegu potoków Mochnaczka i Muszynka zaczęła się rozwijać osada, która ze względu na swe położenie zaczęła nabierać znaczenia. Swą największą świetność przeżywa w XIII i XIV w. Według zapisu w „Jagiellonce” miejscowość podlega zarządcy królewskiemu. Na jej rozwój miało wpływ

¹ Na podstawie informacji zawartych na stronie <http://www.tylicz.info.pl/historia.php>

stacjonowanie wojsk królewskich czuwających nad bezpieczeństwem kupców oraz liczne zjazdy i sądy królewskie, które odbywały się w Tyliczu.

Istnieje bardzo prawdopodobna teza, iż osada miejska na obszarze Miastka rozwijała się od dawna i w pierwszej połowie XIII w. posiadała już prawa miejskie. Na ślad wcześniejszej lokacji miasta wskazuje wiadomość o Mikołaju z Mestczy, mieszczaninie miasteczkim, występującym w 1359 roku w charakterze zasadzcy królewskiego wsi Ptaszkowej. Charakter miejski i duże znaczenie utrzymało Miastko tylko do rozwinięcia się osady miejskiej pod zamkiem muszyńskim, a więc najpóźniej do końca XIV stulecia. Pierwszy dokument lokacyjny Miastka był poruszony podczas kolejnej lokacji z 1612 r., wiadomo bowiem, iż Piotr Tylicki czytał ów dokument, lecz nie podał imienia wystawcy i odbiorcy ani też nie zanotował daty wystawienia tego ważnego dokumentu. Zwrócił jednak uwagę, że lokacja mała miejsce dawno, skoro dopiero z upływem wieków straciło ono charakter miejski.

W roku 1363 Kazimierz Wielki prowadząc intensywną ekspansję osiedleńczą nadał istniejącej osadzie Ornawa prawa miejskie oraz nową nazwę: Miastko. Ufundował kościół parafialny oraz szkołę parafialną i uposażył szpital. Lokacja odbyła się na prawie magdeburskim (niemieckim). Miastko otoczono wówczas murami i nadano mu prawo składu, zapewniając wysokie dochody. Od tego czasu miasto posiadało również własne sądownictwo. Do dnia dzisiejszego góra, na której wykonywano wyroki nosi nazwę „Szubienica”, a jej zbocze zwie się „Łaski”.

W 2 połowie XIII w. w dolinach Dunajca i Popradu rozwinęło się intensywne osadnictwo. Nowy Sącz, założony w 1292 r. przez króla Czech Wacława II, stał na miejscu istniejącej już wcześniej wsi Kamienica. Przeniesiono do niego ze Starego Sącza siedzibę kasztelanii, wystawiając tam potężny zamek. Po nadaniu Ziemi Sądeckiej Kindze (1257 r.) w 1280 r. utworzony został w Starym Sączu klasztor klarysek, który docelowo skupiał ogromne dobra aż w 28 miejscowościach.

W Państwie Muszyńskim

W 1391 r. Władysław Jagiełło oddał we władanie Miastko wraz z Muszyną i kilkoma wsiami biskupowi krakowskiemu Janowi Rydlicy z Rydliczyc. (w dokumencie tym Tylicz występuje pod nowymi nazwami: Ornamentum i Novum Oppidum). W ten sposób uformował się kompleks dóbr biskupich, dość rozległych, bo ciągnący się od Łomnicy i Popradu na zachodzie po źródła Kamienicy i Białej na wschodzie oraz od granicy węgierskiej na południu po pasmo Jaworzyny Krynickiej na północy. Tylicz we władaniu biskupów krakowskich pozostał do 1772 r., kiedy to został przejęty przez rząd austriacki jako dobra kameralne.

Miasteczko było położone mniej korzystnie niż Muszyna: jałowa ziemia, trudniejszy dostęp, a wokoło osady wołoskie. To wszystko było powodem, iż biskupi krakowscy w swych ordynacjach często biorą to pod uwagę i darząc mieszkańców licznymi przywilejami i swobodami umożliwiając podtrzymanie charakteru miejskiego tej osady.

Pierwszą XV-wieczną wzmiankę o Miastku i Muszynie można znaleźć w *Kronikach sławnego Królestwa Polskiego* Jana Długosza. Píše on o napadzie wojsk Zygmunta Luksemburczyka pod dowództwem Ścibora ze Ściborzyc. Wojska te dotarły do Nowego Sącza paląc jego przedmieścia, a następnie, ścigane przez Polaków w kierunku Miastka, zostały rozbite pod Bardiowem. Odtąd pogranicze polsko-węgierskie było stale umacniane i strzeżone. Najlepiej było umocnione pogranicze w okolicach Miastka. Tędy wiodła droga handlowa bardiowska i tędy najczęściej wpadały oddziały zbrojne z Węgier. Napady ze strony węgierskiej organizował Giskra z Brandeisen. Niszczył on pogranicze polsko-węgierskie i praktycznie był panem Górnych Węgier, odcinając w ten sposób połączenia handlowe Węgier z Polską. Ze strony polskiej podobne wypadki czynił Mikołaj Komorowski, tenutariusz muszyński, który wyrządził również wiele szkód kupcom koszyckim i lewockim. W tych niespokojnych czasach największa klęska spadła na Miastko i Muszynę w postaci kilkutysięcznego oddziału węgierskiego, który w 1474 r., pod wodzą Tomasza Tarczy napadł na południowe kresy Sądeckizny dokonując wielu zniszczeń. Doszło wtedy do zniszczenia i zdobycia zamku w Muszynie. W dokumentach *Liber retaxationum* z 1529 r. Miastko występuje już jako wieś. Prawdopodobnie wskutek zniszczeń miasto podupada, a parafia oraz kościół katolicki przejmuje kościół Wschodni. W 1583 r. biskup Piotr Myszkowski zlecił Matuzalemu Topferowi, mieszkańcowi

Kieżmarku, poszukiwania górnicze i eksploatację wszelkich metali, przez co natrafiamy na istnienie w 1588 r. kuźnicy żelaza oraz srebra.

W XV w. w okolicach Miastka przebywali Husyci (Taborycy) ze swymi ruchomymi obozami, tzw. Koczymi Zamkami (kocz oznacza po węgiersku wóz). Były to zabezpieczenia systemu komunikacji składające się z wozów ustawionych w półkole, zza których się broniono (do dnia dzisiejszego miejsce po takim obozie, na pd.-wsch. stoku Szwarcowej, zwie się „Koci Zamek”). Innymi sposobami obrony były umocnienia, tzw. brony - usytuowane koło Przełęczy Tylickiej, nad Powroźnikiem oraz pod Krzyżówką.

Tylicz w swych dziejach przechodził kilkakrotnie wzloty i upadki. Przechodziły przez miejscowość zawieruchy wojenne i najazdy, został trzykrotnie spalony. Ciekawostką jest zapis Jana Będynka autora monografii Muszyny, który podaje, że pozostałością z czasów Kazimierza Wielkiego są gruzy zamku, dziś już mało widoczne. Było więc i tu *castrum*, podobnie jak w Muszynie, choć o mniejszych rozmiarach. Również w jednej z ksiąg sądowych klucza muszyńskiego znajduje się notatka: *Działo się to w zamku tylickim dnia 14 sierpnia anno 1670, A.F. z Naszków Naszkowski, starosta muszyński*. Lokalizacja tegoż zamku do dnia dzisiejszego nie jest ustalona.

W 2 połowie XVI w. nastąpił upadek świetności Tylicza. W 1612 r. biskup krakowski, Piotr Tylicki, wykorzystując położenie Miastka, nadał mu ponownie prawa miejskie, własny herb i liczne przywileje oraz ufundował szkołę parafialną i kościół, który wyposażył w wiele cennych dzieł z prywatnych zbiorów. Z wdzięczności za przywrócenie przez Piotra Tylickiego świetności Miastku ludność zmienia nazwę miejscowości na Tylicz. Zasadzca nałożył nową zabudowę miejską na rozłożone niegdyś w obrębie dawnego muru miejskiego działki budowlane, dokonując niezbędnych modyfikacji, sytuując domy tak, by stały obok siebie po 4-6, żeby w razie pożaru spłonęły tylko one, a nie całe miasto. Na dawnych, ale widocznych jeszcze fundamentach, miał powstać kościół, oraz w centrum rynku planowano budowę ratusza miejskiego (pierwsza wzmianka o ratuszu pochodzi z roku 1643). Ustanowił biskup również cztery jarmarki: na Trzech Króli, na dzień w oktawie Wielkanocy, na Piotra i Pawła oraz na Wszystkich Świętych, a także targ cotygodniowy, w każdy czwartek. Zaludnienie miejscowości jest procesem bardzo szybkim, skoro w połowie XVII w. Tylicz pod względem zaludnienia, plasuje się na szóstym miejscu dawnej ziemi sądeckiej, za Nowym Sączem, Starym Sączem, Muszyną, Nowym Targiem i Czchovem.

Wtedy też (około roku 1612) w obrębie murów miejskich lokują swoje domostwa pierwsi tyliccy mieszcianie. Jednocześnie, zaraz po lokacji miasteczka, powołano do życia przynajmniej jedną organizację rzemieślników. Ponieważ z 1627 r. pochodzi confirmacja (bpa. Szyszkowskiego) pierwszego statusu tylickiego „cechu rzemiosła wszelakiego” opartego na przykładzie innych miast. Zatem ów zbiorowy cech powołano do życia przed 1625 r., a jednym z jego pierwszych cechmistrzów był Jan, o którym mamy wiadomość iż w 1625 r. posiada tu dom. Inwentarze z 1649 r. przekazują wiadomości o zbudowanym kosztem mieszczan młynie o dwóch kołach, za murami miejskimi, oraz o rzemieślnikach należących do „cechu rzemiosła wszelkiego” tj. Dymitr garncarz, Waśko błoniaż, Jan kowal, Marcin młynarz, Jan i Ignac miecznicy, Jan ślusarz, Jacek kowal, Jan garncarz i hamerniczka oraz cechu krawieckiego, tj. Ryznar tkacz, Hanusz tkacz, Matys tkacz i Walenty tkacz.

W miarę upływu lat posiadamy wiadomości o coraz większej liczbie cechów, księgi metrykalne z XVIII w. wymieniają: Józefa Wójcika kowala, Franciszka Świrczyńskiego cieślę, Mariannę Szewczykową młynarkę, Tomasza Hamernika, Mikołaja Dudzika szewca, Stefana Koczańskiego kowala, Macieja Porębę, Michała Ciołkowicza i Piotra Augustyńskiego tkaczy, Macieja Chowańca kowala, Lazara Fryckiego tkacza, Michała Gołkowicza tkacza, Jana Kiewesza (Kieblesza) rzeźnika, Jana Andrzejkowicza krawca.

W roku 1638 bp Zadzik w swej ordynacji postanawia, iż mieszcianie tyliccy mają obowiązek służby wojskowej (tak jak mieszcianie z Muszyny), posiadać mają swój rynsztunek i uczestniczyć w ćwiczeniach dragonii biskupiej prowadzonych przez starostę muszyńskiego.

Powołany również został niezwykle Sąd Kryminalny, posiadający „prawo miecza”, w skład którego wchodził z Tylicza: wójt, podwójci i 7 ławników Sądu Miejskiego (który odrębnie działał w Tyliczu), burmistrz i jego zastępca oraz rajcowie Rady Miejskiej, „Sąd Kreski” złożony z sołtysów „kresu”, cechmistrzowie i starsi cechowi. Takie same władze miejskie zbierały się w Muszynie i

zasiadały na ławie sędziowskiej. Rozprawy sądowe odbywały się w ratuszu w Muszynie lub w Tyliczu. Prawdopodobnie założycielem tegoż sądu był bp. krakowski Piotr Gembicki, który doszedł do przekonania, że jeżeli na ławie sędziowskiej zasiądą dwa sądy miejskie, dwie rady miejskie i cechmistrzowie Muszyny i Tylicza oraz sąd sołtysów, pochopnych wyroków w sprawach gardłowych nie będzie, gdyż zbrodniarzy będzie sędził najświatlejszy element Państwa Muszyńskiego. W 1661 r. sąd ten, obradując w Tyliczu, skazał na śmierć beskidników zatrzymanych przez harników, tj. Piotra Tatarzyka, Hawryłkę Naleśnika i Semena Jarecko. Wyrok wykonano przed ratuszem w Tyliczu. Ostatni proces i wyrok odbył się w 1763 r. Była to młoda kobieta Oryna Pawliszanka, którą za zacczarowanie mleka krowom, popsucie obory, oraz jak jeden z jej wrogów zeznał, iż w cerkwi w niedzielę Komunii św. nie przyjęła, ale schowała ją dla czynienia czarów, sąd uznał za czarownicę i skazał na stos. W drodze łaski została ona ścięta pod szubienicą i zaraz pochowana. Wykonawcą wyroku był kat, którego na tę okoliczność sprowadzono z Biecza. Dokumenty z tejże rozprawy zachowały się do dnia dzisiejszego i znajdują się w Domu Kultury w Tyliczu.

Okolice Tylicza obfitują w podania i legendy na temat „zbójnictwa”. W wielu miejscowościach, w tym również w Tyliczu są jaskinie, które są związane z ich działalnością. Jednym z najbardziej dających się we znaki kupcom i harnikom był beskidnik Sawko Hańczowski, którego po kilku latach zbójowania złapano i wyrokiem Sądu Kryminalnego Państwa Muszyńskiego skazano na nabicie na pal. Wyrok wykonano w Muszynie.

Wzrost ludności miasteczka został zahamowany pod koniec XVII w. co daje się powiązać z niszczącym kraj najazdem szwedzkim, odczutym wyjątkowo w regionie sądeckim, oraz z pomorem w 1710 r. W końcu XVII w. starostwo muszyńskie przeprowadziło bardzo starannie akcję dosiedleńczą w oparciu o element polski, wykazano wówczas imiennie 71 mieszczan-gospodarzy.

W październiku 1683 roku przez Przełęcz Tylicką do Tylicza wraz z wojskiem powracającym z odsieczy wiedeńskiej przybył Wielki hetman koronny Stanisław Jabłonowski. Stanął on obozem pomiędzy Muszynką i Tyliczem, gdzie rozdał asygnaty skarbowe żołnierzom, które były wynagrodzeniem za wyprawę wojenną poza granice Polski i rozpuścił chorągwie do domu. Przejście armii jednak nie zakończyło korowodu wojennego, ponieważ za regularnymi oddziałami posuwały się grupy chorych żołnierzy. Powrót maruderów trwał przez całą jesień i zimę 1683/84.

Łemkowie i ich wpływ na rozwój Tylicza

Pierwsza udokumentowana wzmianka o ludności łemkowskiej, zanotowana w Starym Sączu, pochodzi z 1400 r. Wraz z migracją wołoską zaczęli się tu osiedlać górale ruscy, którzy wcisnęli się klinem między Polaków i Słowaków, przemieszczając się aż za Poprad. Lud ten, przystosowany do specyficznych warunków geograficznych i klimatycznych, wprowadził na te tereny kulturę pastersko-rolniczą. Nazwy Łemko, Łemkowszczyzna wprowadzono dość późno, gdyż dopiero w XIX w. Łemków również nazywano Czuchocami lub Kurtakami. Ludność zamieszkująca wraz z nimi te tereny nazywała ich Rusnakami. Nazwa wywodzi się od słowa „lem” lub „łem”, które oznacza po łemkowsku – „tylko”. Można powiedzieć, że ludność łemkowska zamieszkująca tereny polskie to potomkowie dawnych pasterzy - Wołochów oraz, w pewnej mierze, innych zasymilowanych grup etnicznych, w tym również polskich.

Łemkowie ze względu na własny język, wyznanie i inne cechy mieli wyraźne poczucie odrębności i niełatwo upodabniali się do sąsiadów - Polaków i Słowaków, bliżsi byli natomiast językowo sąsiednim grupom ruskim - Bojkom i Dolinianom nad Sanem. Uświadomienie odrębności u Łemków nastąpiło późno, bo dopiero po pierwszej wojnie światowej. Fala ruchów narodowościowych i rewolucyjnych, która przetoczyła się przez ziemię byłych Austro-Węgier spowodowała również ferment polityczny na Łemkowszczyźnie. Utworzono nawet na tych terenach Republikę Łemkowską trwającą ok. 16 miesięcy od 1918 do 1920 r. Premierem republiki był dr. Kaczmarczyk. Sprawa zakończyła się ostatecznie aresztowaniem działaczy. Wiek XVII był dla Miastka okresem sporów religijnych jakich nie zanotowano do tej pory na Podkarpaciu. Wiązało się to z zawarciem w Brześciu Litewskim w latach 1595-96 unii między kościołami prawosławnym i rzymskokatolickim. Rychło jednak okazało się, że unia z Rzymem ma wielu przeciwników, nie tylko wśród społeczeństwa ruskiego, ale też wśród duchowieństwa prawosławnego. W szeregach przeciwników Unii, nazywanych dyzunitami, znaleźli się duchowni z diecezji przemyskiej, do której należało Miastko.

Początek sporów datuje się na rok 1612, czyli datę ponownego nadania praw miejskich Miastku przez biskupa krakowskiego Piotra Tylickiego. Wtedy to część ludności przeszła na obrządek wschodni, zapewne na skutek napływu do miasta ludności ruskiej i zdominowania przez nią polskiej ludności miejscowej. W dokumencie wydanym przez biskupa Tylickiego 26 czerwca 1612 r. w Bodzentynie czytamy: *W kluczu naszym muszyńskim miejsce zwane Miastkiem prawa miejskie miało, a z czasem na wieś obrócone, obywatele zaś jego od wiary św. Rzymskiego Kościoła odstąpiwszy greckie objęli nabożeństwo (...)*, dalej mowa jest o cerkwi, którą mogą wybudować ruscy mieszkańcy Miastka. Dyżunitów na terenie Miastka nie tolerowano. Również następcy Tylickiego na biskupstwie: Szyszkowski (1616-30), Lipski (1630-31), Zadzik (1631-38), dbali o to, aby ludność ruską utrzymać przy Unii, wydając ordynacji i przywileje na rzecz popów. Na lata trzydzieste XVII w. przypada szczyt konfliktu. Najszerze rozmiary przybrał on w Tyliczu, gdzie ludność ruska nie tylko odstąpiła od Unii, ale dysponując liczebną przewagą nad Polakami dopuszczała się wobec nich dyskryminacji. Ponadto sporną sprawą była przynależność cerkwi. Biskup Zadzik, wyposażony w pełnomocnictwa papieskie, wydelegował specjalną komisję, która rozpatrzywszy sprawę na miejscu, dekretem z 20 VIII 1636 r. zlikwidowała parafię grecką w Tyliczu, a budynek cerkwi i grunty do niej należące oddała parafii łacińskiej. Ludność ruską pod względem przynależności parafialnej przyłączono do unickiej wsi Muszynka. Aby osłabić ruski żywioł w Tyliczu, tak podatny na wpływy dyżunickie, nakazano ludności ruskiej, która odstąpiła od Unii, aby w przeciągu pół roku wyprzedała swe majątki. Nabycie tych majątków umożliwiono ludności polskiej, rozkładając należność na raty. Zobowiązano też mieszkańców Tylicza do posyłania dzieci na naukę do szkoły (...) *gdyż mieszczański niegodni będą być nazwani, którzy ćwiczenia żadnego nie mają, ani wiedzą, co się w przywilejach y prawie zamyka.*

Wypędzenie z Tylicza dyżunitów osłabiło żywioł ruski w mieście, jednak nie zlikwidowało go całkowicie. Musiał on być jeszcze dość liczny, skoro w ordynacji Zadzika z 1638 r. jest mowa o tym, że (...) *we władzach miasta nie ma ani jednego katolika obrządku rzymskiego, dla czego snadź praeiudicia nie mało polscy od Rusi ponoszą.* Aby pozbawić Rusinów dominującej pozycji w mieście Zadzik postanowił, że władze miasta mają się składać w połowie z Rusinów, a w połowie z Polaków. Obiektem, wokół którego trwał konflikt była cerkiew w Tyliczu, lecz po przystąpieniu diecezji przemyskiej do Unii (1691) oraz staraniem metropolity ruskiego A. Szeptyckiego doszło do ponownej erekcji cerkwi tylickiej oraz zwrotu jej majątku na mocy dekretu kardynała Lipskiego z 1738 r.

Popi unicki był elementem dość agresywnym, skoro potrafili występować przeciw cechmistrzowi Tylicza, ścigającemu rzemieślników nie wpisanych do cechu. Biskupi wykazywali jednak dużą pobłażliwość chcąc utrzymać jedność religijną w mieście.

W roku 1659 bp Trzebicki uposażył powtórnie parafię katolicką oraz szpital, który istniał jeszcze w 1793 r. W roku 1719 bp Kazimierz Łubiński zatwierdził Adamowi i Kunegundzie Krynickim posiadanie wójtostwa tylickiego z 10 łanami pól, z sadami, pastwiskami, budynkami, młynem z foluszem i karczmą. Majątek wójtowski obejmował jeszcze rolę, kuźnię, młyn, tartak, folusz i karczmę. W roku 1732 inwentarz mówi o tym folwarku przekształconym z dawnego wójtostwa, z wygodnym domem dla rządcy, licznymi budynkami gospodarskimi i browarem. W 1731 r. w wybudowano też nowy młyn jednokołowy oraz browar i gorzelnię. Według dekretu bp. Aleksandra Lipskiego dzierżawcami dóbr tylickich była szlachecka rodzina Krynichskich herbu korab. Objęli oni bogate dobra w Tyliczu, choć na zasadach warunkowego posiadania.

Przez spory religijne w XVII i XVIII w. upadła także szkoła parafialna, którą reaktywuje dopiero w 1758 r. ks. Sforńkiewicz. Pod koniec XIX w. zbudowano nowy budynek szkolny na miejscu obecnego podwórka szkolnego.

Konfederaci barscy i ich walki w okolicach Tylicza

W roku 1769, wraz z wybuchem powstania przeciw rządowi rosyjskiemu w Polsce, przybyli w okolice Tylicza konfederaci barscy. Miasto odegrało znaczną rolę w wydarzeniach konfederacji barskiej. Ewaryst Kuropatnicki pisał o Tyliczu: *Sławne siedlisko konfederatów. Powstanie miało charakter wybitnie szlachecki i wyznaniowy. Zostało zawiązane w Barze na Podolu. Konfederaci, zwący się Rycerzami Maryi, innowierców nie uznawali za obywateli ojczyzny, w szeregach swych nie znosili plebejuszy, zaś chłopów uważali za niegodnych uczestnictwa w wojnie o wolność narodu.*

W najbliższym otoczeniu Tylicza znajdują się szaniec nad Izbami, obóz koło Muszynki i okopy nad Wojkową. Szaniec nad Izbami, znajdujący się na stokach Lackowej, związany był z gen. Kazimierzem Pułaskim. Przeznaczony był do obrony obozu, który miał być założony w Izbach w roku 1769 przez Adama Parysa, marszałka sandomierskiego, starościca winnickiego. Natomiast obóz koło Muszynki, umiejscowiony na szczycie Jawora, utworzony został po okresie rozbitcia i rozproszenia konfederatów. W marcu 1769 r. biwakowały tu wojska marszałka sieradzkiego Józefa Bierzyńskiego (późniejszego zdrajcy konfederacji). Okopy usypane na samej linii granicznej nie są związane z konfederatami. Uważa się je za dzieło Austriaków, którzy po porozumieniu się z Prusakami w sprawie rozbioru Polski zmienili nastawienie do konfederatów i utrudniali im przejście przez granicę. Oparcie się konfederatów na Austrii jako sprzymierzeńcu stało się przyczyną ich klęski. W dniach 3 i 4 czerwca 1770 roku Kazimierz Pułaski walczył w Izbach pod Lackową z wojskami rosyjskimi dowodzonymi przez gen. Iwana Drewicza. Bitwa zakończyła się klęską konfederatów. Austriacy, którzy zgodnie z wcześniejszą umową mieli nie dopuścić do przejścia granicy przez Rosjan, nie dotrzymali zobowiązania. Nie przygotowany do obrony szaniec stał się łupem Rosjan. Polacy zmuszeni byli wycofać się poza granicę tracąc w bitwie 179 ludzi. Zdobyty przez Rosjan obóz został zniszczony, jednak ślady po nim pozostały do dziś.

Ostatnim aktem działalności konfederatów była bitwa stoczona na stokach góry Czerteż (Huzary, 865 m) nad Tyliczem. Konfederaci i tym razem ponieśli klęskę, zaś teren obozu włączony został do Austrii. Przed wojną wyorano na Huzarach szablę z łacińskim napisem i datą 1747 r. na brzeszczocie. W jarze na stokach Huzarów znaleziono także granat armatni z XVIII w., a w pniu starego drzewa ściętego na Huzarach żelazną kulę o średnicy 2 cm. Dowodem pamięci o konfederatach był ustawiony w 1929 r. przy drodze z Krynicy do Tylicza pomnik Pułaskiego, zniszczony przez hitlerowców. Na górze Jawor (808 m) w Muszynie do dnia dzisiejszego zachowały się okopy „Obozu Koronnego”. Został tam utworzony rezerwat historyczno-krajobrazowy o powierzchni 2,62 ha.

W czasie rozbiorów Tylicz należał do zaboru austriackiego i stracił swoje znaczenie. Uboga ziemia nie dawała ludności środków do lepszego życia. Rozbudowa pobliskiej Krynicy w XIX w. wpłynęła w pewnym stopniu na poprawę warunków mieszkańców.

W Tyliczu na rynku do XIX w. odbywały się wielkie jarmarki, na których sprzedawano bydło i produkty domowego użytku, nie tylko z okolic Tylicza, ale także z Węgier i Słowacji. Ostatni pożar zabudowań przy rynku miał miejsce w 1930 r., wskutek czego w znacznym stopniu stracił on dawny charakter.

Miejscowość odwiedzały w przeszłości znane osobistości. W XVI w. Jan Kochanowski, przebywając w Muszynie wraz ze starostą Kempieńskim podczas objazdu klucza muszyńskiego, zwiedza Miastko. W okresie międzywojennym marszałek Józef Piłsudski odwiedza Tylicz w trakcie kuracji w Krynicy.

Na przełomie XIX i XX wieku

W XIX w. wskutek budowy linii kolejowej wiodącej przez Muszynę do Krynicy nastąpiło zahamowanie handlu i powolny upadek miasta.

W okresie międzywojennym w Tyliczu mieściło się szereg drobnych zakładów przemysłowych: cztery młyny, cztery tartaki - trzy prywatne i jeden państwowy, na terenie dzisiejszego stadionu sportowego, dwie olejarnie (dom p. Hamerników) oraz cegielnia. W rynku mieściło się dziewiętnaście sklepów i rzeźnia.

Wśród mniejszości narodowych ówczesnego Tylicza znajdowali się Cyganie, którzy mieszkali w okolicy stadionu sportowego, oraz Żydzi, którzy w swych rękach skupiali handel. Posiadali oni swój cmentarz na tzw. Paleniskach, po którym nie zachowały się żadne ślady.

Druga wojna światowa

Jedną z bogatszych kart z dziejów granicznego ruchu oporu na południu Polski ma Tylicz. 7 IX 1939 r. hitlerowcy zajęli miasto i jego okolice. Łemków traktowali jako odrębną, uprzywilejowaną grupę, co stało się w Tyliczu przyczyną podziału ludności na polską i łemkowską. Zaczęła się ukrainizacja Łemkowszczyzny prowadzona przez Powiatowy Ukraiński Komitet Pomocy z siedzibą w

Krynicy. Szkołę tylicką przekształcono w całkowicie ukraińską. Dzieci uczęszczających do tej szkoły było dużo. Na około 380 numerów domów 50 numerów stanowiły polskie dzieci, a około 330 ukraińskie. Dzieci polskie uczyły się w małym budynku zakonnicy. Uczyła je tylko jedna nauczycielka, pani Bocheńska. Ze względu na zróżnicowanie ludności nie było warunków do działalności konspiracyjnej. Już w początku 1940 r. w Tyliczu działała tzw. Ukraińska Policja Pomocnicza. Na Wielkanoc 1943 r. planowano przeprowadzenie tzw. oczyszczenia terenu z Polaków w Tyliczu, które udaremnił wywiad AK pod dowództwem Pawła Królikowskiego.

Część Łemków, przez sympatyzowanie z Ukraińcami i Niemcami, mając w perspektywie utworzenie własnego państwa, była źle nastawiona do Polaków, część była jednak nastawiona przyjaźnie, pomagała m.in. w przerzutach do Węgier. Siedziba gestapo w Tyliczu mieściła się w budynku należącym do dr. Konstantynowicza (dziś własność państwa Miejskich). Na drzwiach piwnicy zachowały się napisy wyryte przez aresztowanych.

W roku 1944 w szkole podstawowej utworzony został obóz dla ludności pracującej przy okopach i umocnieniach dla Niemców. Cała szkoła była otoczona drutami kolczastymi. Do dnia dzisiejszego zachowały się bardzo dobrze okopy przeciwczołgowe w Izbach, wykonane przez więźniów.

W 1940 r. opuścił Tylicz jeden z grupy oficerów, Kazimierz Janiec, pragnąc dostać się do armii Sikorskiego we Francji. Wpadł w ręce służby granicznej. Po przesłuchaniu w siedzibie gestapo w Muszynie i Nowym Sączu 27 IV 1940 r. został stracony na placu kaźni pod Wysokim.

Cechą charakterystyczną dla tylickiej siatki walk z okupantem był bezinteresowny udział w przerzutach ze strony miejscowej ludności. Zaslugi położyli: Koczańscy, Kozubscy, Rystwejowie i Węgrzynowicz. Trasy przerzutowe do Słowacji to Tylicz - Bradiów, Hajnik - Wysokie Bereście, następnie do Snakowa, gdzie u Słowaka Feczosa Andy zorganizowany był dalszy ciąg przerzutu. Była to trasa Koczańskiego. Leon Kozubski i Dutka obrali krótszą drogę. Przerzucali przyjęte osoby od Witkowskich i Wiśniewskiego z Krynicy do pierwszej za granicą słowackiej wioski Hrabskie, gdzie odbierał uchodźców Słowak.

Ciekawą postacią podziemia tylickiego był młody Łemko Andrzej Garbera. Był on podoficerem II pułku lotniczego w Krakowie. Przeprowadził za granicę kilkaset osób.

W styczniu 1942 r. Garbera szedł uprzedzić grupę oficerów o planowanej zasadzce zgotowanej przez gestapo. Zdążył uprzedzić tylko jedną grupę, natomiast druga grupa została aresztowana. Ścigany Garbera ukrył się między konarami drzew, gdzie na wielkim mrozie nabawił się zapalenia opon mózgowych, w wyniku czego zmarł w nowosądeckim szpitalu. Na tylickim cmentarzu znajduje się pomnik młodego lotnika, który oddał życie w imię walki i ratowania życia innym ludziom.

Okres powojenny

Zaraz po odzyskaniu niepodległości w 1945 r. nastąpiło przesiedlenie Łemków na tereny dzisiejszej Ukrainy. Wyjechało wówczas około 20% Łemków. W 1946 r. wg spisu za Łemków podało się około 7,0% ludności Tylicza.

W 1947 r. w związku z akcją likwidacji band UPA w Bieszczadach część „ubowców” przeszła na teren byłego powiatu nowosądeckiego. Bandy te napadały osadników, rabując mienie, dokonywały rozboi. W wyniku działalności band UPA ludność łemkowska znalazła się pod podwójną presją, tj. władzy polskiej i banderowców. Łemkowie w Tyliczu byli bardziej lojalni wobec władzy polskiej. Wskutek wielkiej akcji pod kryptonimem „Wisła” doszło do drugiego przesiedlenia Łemków, tym razem na ziemie zachodnie. Część gospodarstw połemkowskich przejęli górale podhalańscy, którzy przenieśli, zwłaszcza w drewnianym budownictwie, swoje tradycje i kulturę.

Ludność łemkowska i polska żyła zgodnie i często dochodziło do małżeństw mieszanych, które żyły ze sobą kultywując bez konfliktów odrębne obyczaje i wyznania.

Tyliczan zawsze cechowała duma z pochodzenia mieszczańskiego i poczuli się za wyższą od ludności zamieszkującej okoliczne wsie. Dlatego też małżeństwa zawierano przeważnie między poszczególnymi rodzinami zamieszkującymi Tylicz. Dominującą rolę wśród ludności tylickiej odegrało pięć polskich starych mieszczańskich rodów: Królikowscy, Kieblesze, Bałucowie, Smolenie i Augustyńscy. Po wysiedleniu Łemków ludność tych pięciu rodów stanowiła połowę ogółu ludności

Tylicza. Najstarszym rodem, wymienianym w niektórych dokumentach z XVII w. jest rodzina Chowańców.

Po wojnie Tylicz był siedzibą gminy, do której należały wsie Muszynka, Mochnaczka, Czarna, Piorunka, Berest i Polany. Pierwszym wójtem był Jan Kawała. Gmina w Tyliczu istniała do roku 1952. Obecnie Tylicz podlega urzędowi gminy w Krynicy Zdroju.

1.3. Zabytki

Na terenie Tylicza znajdują się dwa zabytkowe kościoły. Pierwszy to znajdujący się na tylickim rynku drewniany kościół parafialny z 1612 roku pod wezwaniem świętych Piotra i Pawła, zarejestrowany jako zabytek pierwszej klasy.

Zabytkowy kościół pw świętych Piotra i Pawła w Tyliczu

Kościół św. św. Piotra i Pawła został zbudowany za sprawą biskupa Piotra Tylickiego. Kościół ma konstrukcję zrębową o ścianach oszalowanych poziomo. Dach pokryty został blachą i rozpościera się nad nawą i prezbiterium. Nad nawą i wcześniejszą kruchtą umieszczono barokową wieżyczkę sygnaturkową z latarnią o konstrukcji słupowo ramowej. Wieża ma wąskie piętro dzwonowe i zakończona jest hełmem baniastym o zgeometryzowanych połączeniach.

Wnętrze kościoła zostało zaprojektowane w układzie jednonawowym, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium i zakrystią w północnej części świątyni. Stropy są płaskie, a portal wejściowy jest w kształcie potrójnego łuku. Na ścianach znajduje się polichromia z 1960 roku, o motywach ornamentalnych i figuralnych autorstwa K. Morwaya i K. Puchały. W prezbiterium znajdują się trzy rokokowe ołtarze z drugiej połowy XVIII wieku. Na głównym widoczny jest obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (Tylickiej) z przełomu XVI i XVII wieku, a na bocznych obrazy Św. Anny Samotrzeć z XVII wieku i Veraiconem z XVIII wieku. W kościele znajdują się również obrazy malowane przez Czesława Lenczowskiego z ok. 1950 roku. Wśród zabytkowego wyposażenia kościoła znajduje się także ambona, chrzcielnica, organy pochodzące z okresu baroku z XVIII wieku oraz rokokowy krucyfiks na belce tęczowej oraz kilkanaście obrazów, feretronów i rzeźb z XVIII-XIX wieku. Obok kościoła, po południowo-zachodniej stronie znajduje się murowana dzwonnica parawanowa z 1803 roku.

Kościół św. św. Piotra i Pawła w Tyliczu znajduje się na szlaku architektury drewnianej na trasie w regionie Krynicko-Gorlickim.

Drugim zabytkowym kościołem w Tyliczu jest dawna cerkiew greckokatolicka z 1743 roku, pod wezwaniem świętych Kosmy i Damiana, która pełni obecnie funkcję kościoła cmentarnego. Wewnątrz zachowane zostało wyposażenie dawnej cerkwi.

Cerkiew greckokatolicka p. w. świętych Kosmy i Damiana

Cerkiew greckokatolicka p. w. św. Kosmy i Damiana, znajduje się przy drodze w kierunku Muszynki. Zbudowana została w latach 1738-44, odnawiana w 1780, 1938 i 1982 r. Jest drewniana, konstrukcji zrębowej, szalowana.

Wieża konstrukcji słupowej, częściowo obita gontem, kryta blachą. Świątynia jest trójdzielna, z jedną nawą i węższym prezbiterium trójbocznie zamkniętym oraz dwiema kwadratowymi kaplicami, symetrycznie usytuowanymi po bokach nawy. Nad babińcem nadbudowana jest szeroka wieża o pochyłych ścianach. Nad nawą i prezbiterium niskie wieżyczki z baniastymi hełmami. Wieżę wieńczy charakterystyczny zdwojony hełm baniasty z latarnią i kopułką. Polichromia wnętrza nawiązuje tematycznie do jubileuszu 950-lecia Chrztu Rusi. Wyposażenie wnętrza cerkiewne. Ołtarz w prezbiterium jest późnobarokowy, w nim ikona Matki Bożej z Dzieciątkiem z tegoż czasu, w drewnianej sukience. Ikonostas również późnobarokowy z ikonami współczesnymi oraz z XIX w. (częściowo zdekompletowany w skutek kradzieży, obecnie zastąpiony współczesnymi). Piękna ambona połączona z konfesjonalem pochodzi z XVIII w. Dzwonnica wolnostojąca z 1938 r. zbudowana z kamienia, zwieńczona baniastymi wieżyczkami zawiera dzwon odlany w XVIII w. Świątynia stanowi obecnie kościół cmentarny; jest otoczona przez 7 dorodnych lip, z których większość stanowi pomniki przyrody.

Ponadto w Tyliczu zobaczyć można kilka cmentarzy. Największy znajduje się przy cerkwi - większość mogił pochodzi tu z XX w. – niektóre z czasów przed i powojennych, często niemające żadnych tabliczek lub ze zniszczonym napisem, czy przewróconym krzyżem. W centrum cmentarza znajduje się grób nieznanego żołnierza i drewniany krzyż misyjny.

Inny, mniejszy i starszy cmentarz jest usytuowany w miejscu, gdzie łączą się drogi z Powroźnika i Krynicy. Miejsce to jest porośnięte kępami krzewów, dlatego nikt nie wie ilu ludzi spoczywa tu w rzeczywistości. Obecnie można się doliczyć 30-40 mogił, jednak to tylko mała część z tego, co zakryła roślinność. Groby pochodzą z czasów I i II wojny światowej – niektóre nawet z końca XIX w. Na pomnikach widnieją najczęściej łemkowskie napisy. Przy końcu cmentarza uwagę przyciąga stary kamienny posąg przedstawiający Pana Jezusa w koronie cierniowej – częściowo już rozkruszony – skłania nad refleksją nad owym zapomnianym miejscem.

Na opisanie zasługuje również zbiorowa mogiła ludzi zmarłych na cholere. Epidemia tej choroby opanowała Tylicz przed pierwszą wojną światową i zgładziła dwie trzecie mieszkańców miasteczka. W miejscu pochówku – na łące pod górą Łan postawiono na pamiątkę drewniany krzyż.

1.4. Środowisko przyrodnicze

Rejon Tylicza położony jest na pograniczu Beskidu Niskiego na wschodzie i Wysokiego na zachodzie. Od południa ograniczony jest europejskim działem wodnym wzdłuż granicy państwowej ze Słowacją. Beskid Sądecki, Góry Czerchowskie oraz Beskid Niski stykają się ze sobą w Kotlinie Tylickiej w centrum miasteczka, u ujścia Potoku Mochnaczki do Muszynki. Miejscowość częściowo położona jest na obszarze Popradzkiego Parku Krajobrazowego.

Najliczniej ilościowo i powierzchniowo reprezentowanym zbiorowiskiem leśnym są żyzne buczyny zaliczane do zespołu *Dentario glandulosae - Fagetum*. Zbiorowiska leśne zajmują ok. 60% powierzchni, z uwagi na żyzność siedliska mają bardzo zróżnicowany skład gatunkowy.

W ślad za bogactwem świata roślinnego idzie także różnorodność świata zwierząt. Pospolicie występują tu ssaki: jeleń europejski (*Cervus elaphus*), sarna (*Capreolus capreolus*), dzik (*Sus scrofa*), lis (*Vulpes vulpes*), wiewiórka (*Sciurus vulgaris*), kuna leśna i domowa (*Martes martes* i *M. foina*) i inne. Z rzadkich ssaków można tutaj spotkać zachodzącego ze Słowacji niedźwiedzia brunatnego (*Ursus arctos*), osiadłego wilka (*Canis lupus*) i rysia (*Lynx lynx*), bardzo rzadkiego żbika (*Felis silvestris*), ostatnio także po przeprowadzonej przez leśników Leśnego Zakładu Doświadczalnego, udanej reintrodukcji bobra (*Castor fiber*).

Żyją tutaj prawie wszystkie gatunki rodzimych ptaków. Gniazdują tu bardzo rzadkie gatunki objęte ochroną ścisłą miejsc gniazdowania (w strefie o promieniu 500 m od gniazda obowiązuje zakaz wstępu), takie jak: orzeł przedni (*Aquila chrysaetos*), orlik krzykliwy (*Aquila pomarina*), bocian czarny (*Ciconia nigra*), puchacz (*Bubo bubo*). Nad strumieniami można spotkać zimorodka (*Alcedo atthis*), pluszcza (*Cinclus cinclus*), a w lesie dość pospolitego kuraka - jarząbka (*Tetrastes bonasia*). Płazy reprezentowane są przez: kumaka górskiego (*Bombina variegata*), salamandrę plamistą (*Salamandra salamandra*), traszki (*Triturus*), żaby (*Rana*).

Żyją tu wszystkie polskie gady oprócz żółwia błotnego, można spotkać nawet węży Eskulapa (*Elaphe longissima*) i gniewosza plamistego (*Coronella austriaca*). Dość pospolita jest żmija zygzakowata (*Vipera berus*) niekiedy bez charakterystycznego zygzaka na grzbiecie - w odmianie całkowicie czarnej.

Bardzo ciekawy jest świat owadów reprezentowany przez gatunki rodzime, a także obce, zalatujące przez lokalne obniżenia (przełęcz Tylicka) z cieplejszych terenów po południowej stronie Karpat. Przykładem może być bardzo rzadka kózka - nadobnica alpejska (*Rosalia alpina*).

Dodatkowo o atrakcyjności przyrodniczej Tylicza świadczy jego częściowe położenie na obszarze utworzonego w 1987 r. Popradzkiego Parku Krajobrazowego. Park ten obejmuje zdecydowaną większość obszaru Beskidu Sądeckiego. Jego powierzchnia wynosi 54 tys. ha. Popradzki Park Krajobrazowy jest jednym z najcenniejszych terenów Polski pod względem zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych. Najbardziej wartościowe z przyrodniczego punktu widzenia tereny podlegają ochronie rezerwatowej. Na terenie PPK powstało 13 rezerwatów leśnych i jeden historyczno-krajobrazowy. Większość rezerwatów chroni pozostałości prastarej puszczy karpackiej. Najbliżej położonymi rezerwatami w okolicach Tylicza są: rezerwat Żebracze, Wierchomla i Las Lipowy Obrożyńska k. Muszyny (z ciekawą ścieżką dydaktyczną).

1.5. Turystyka, rekreacja i walory uzdrowiskowe

Miejscowość stanowi odrębny region geograficzny ziemi sądeckiej odmiennej w krajobrazach, klimacie od dolin Popradu i Dunajca. Tylicz przedstawia sobą kształt regularnego prostokąta w niewielkiej dolinie położonej na wysokości 574 - 610 m n.p.m. z wszystkich stron

otoczonej szczytami gór malowniczo układających się jakby w piękną królewską koronę, otwartą ku wschodowi.

W południowej stronie koronę tworzy szczyt Wysokiego Berecia (894 m n.p.m.), bliżej Tylicza Szubienica ze zboczem „Łaski”, dalej Kamienny Horb (826 m n.p.m.). Na zachód wzniesienie Szalone (817 m n.p.m.) z Kogutówkami, Sychłą i Bradowcem (770 m n.p.m.). Północną stronę korony tworzą Huzary (865 m n.p.m.), czasami na mapach znaczone - Czerzeż, Jaworynki i Szwarcowa (795 m n.p.m.). Północno-wschodnią część tworzy góra Łan (742 m n.p.m.), z dala tuż przy granicy państwowej ze Słowacją Dzielec (792 m n.p.m.), a nad nim wylania się Lackowa (987 m n.p.m.). Bliżej wsi Muszynka na polach Beskidu, Beskid (683 m n.p.m.) i Polanka (728 m n.p.m.). W kotlinie tylickiej od wschodniej strony granicę stanowi rzeka Muszynka, mająca swoje źródła na Przełęczy Tylickiej („to polskie źródło Popradu”) i Mochnaczka płynąca od północy, na obszarze Tylicza łączy się z pomniejszych potokami, z Mrokowca i Dzielca, wpada do Muszynki. W dalszym biegu Muszynki w południowo-zachodniej stronie Tylicza, zasilają ją potoki Zimne i Pusta. Przez Tylicz, aż po Przełęcz Tylicką, przebiega europejski dział wód, który oddziela zlewnię Bałtyku od Morza Czarnego. Walorem krajoznawczym miejscowości są kompleksy leśne: Wysokiego Berecia, Doliny Borsuczej, Zimnego, Pustej, Szalonego, Bradowca, Szwarcowej i Dzielca.

Wszystko to sprawia, iż zarówno sam Tylicz, jak i jego najbliższe okolice są niezwykle atrakcyjne turystycznie. Obszar ten pokryty jest licznymi, oznakowanymi, szlakami pieszymi i rowerowymi.

Do najważniejszych należą:

Tylicz – Szwarcowa – Huzary (863 m n.p.m.) – Kopiec Pułaskiego – czas przejścia 2 h i powrót 1h 40 min. Początek przy końcu ul. Biskupa Tylickiego. Prowadzi polną drogą w kierunku północnym, ostro pod górę. Po zdobyciu pierwszego wzniesienia widzimy za sobą piękną panoramę Tylicza, Muszynki, Przełęczy Tylickiej oraz Lackowej i gór słowackich na horyzoncie. Dalej szlak prowadzi przez las – początkowo łagodnie, a przy szczycie Huzarów dość stromo. Mijając szczyt wchodzimy na szlak żółty zbiegający z Jakubika. Dalej w dół, serpentynami, dochodzimy do drogi asfaltowej, przy której stoi Kopiec Pułaskiego. Z tego miejsca można udać się dalej do centrum Krynicy lub za znakami żółtymi na Górę Parkową.

Tylicz – Szalone - Bradowiec – Rakowskie – Powroźnik – czas przejścia 3 h. Szlak wiedzie przez szczyty otaczające miejscowość od strony zachodniej. Wejść na niego można z centrum Krynicy lub ze szczytu Góry Parkowej. Wiedzie w większości przez las mijając kolejne 800-metrowe wzniesienia. W okolicach Bradowca w miejscach, gdzie las się przerzedza możemy podziwiać panoramę Tylicza, z kościołem, cerkwią i licznymi wyciagami narciarskimi. Szlak schodzi do sąsiedniej miejscowości Powroźnik, w miejscu przystanku PKS.

Muszynka – Kamienny Horb (827 m n.p.m.) – Wojkowa – czas przejścia 3 h. Szlak rozpoczyna się w wiosce na południowy-wschód od Tylicza. Prowadzi początkowo pod górę, przez pastwiska, następnie przez rzadki las będący historycznym rezerwatem „Okopy Konfederatów Barskich”. Dalej wzdłuż granicy państwa. Po drodze kilka punktów z widokiem na stronę słowacką. Szlak kończy się w małej wiosce Wojkowa, 8 km od Krynicy.

Warto także odnotować ofertę równie interesujących, krótkich wycieczek po najbliższej okolicy:

- szlakiem zabytków Tylicza: Rynek, kościół, cerkiew, kapliczki;
- na górę Łan 742 m, górę Szwarcową 790 m oraz górę Szubienica 683 m;
- do źródła wody mineralnej Tyliczanka (tzw. szczawy) doliną rzeki Muszynka;
- na teren Popradzkiego Parku Krajobrazowego;
- do Okopów Konfederatów Barskich w Muszynie, na zboczu góry Jawor 808 m;
- wzdłuż granicy, do dawnego przejścia granicznego Muszynka – Kurov.

Na terenie Tylicza znajdują się także oznakowane szlaki rowerowe, w tym:

- do Kurova (Słowacja) przez Muszynkę i powrót do Tylicza ok. 20 km;
- doliną rzeki Muszynka przez Powroźnik, Krynicy i z powrotem do Tylicza ok. 25 km;

- przez górę Piorun 743 m do miejscowości Berest, Krzyżówka i z powrotem Tylicz ok. 30 km;
- doliną potoku Pusta, wzdłuż granicy do Muszynki i Tylicza ok. 20 km;
- wzdłuż granicy od Przełęczy Tylickiej do Wojkowej i z powrotem do Tylicza ok. 20 km.

Niewątpliwą atrakcją Tylicza jest także ścieżka edukacyjno-przyrodnicza „Na Rakowsku”. Ścieżka ta jest początkowym elementem programu kompleksowego zagospodarowania lasów otuliny Krynicy (prowadzonego przez Gminę Krynica-Zdrój i Leśny Zakład Doświadczalny), którego celem jest połączenie funkcji ochronnych, przyrodniczych i produkcyjnych lasu z funkcją społeczną, a także udostępnienie środowiska przyrodniczego dla ruchu turystycznego i edukację ekologiczną społeczeństwa. Ścieżka biegnie południowymi stokami i przez szczyt góry „Bradowiec”. Rozpoczyna się przy źródle położonym ok. 2 km od rynku, w kierunku Powroźnika (obok Zakładu Produkcji Wód Mineralnych „Multi Vita”). Przy źródle tym znajduje się tablica z planem całej ścieżki i miejscami kolejnych obiektów oznaczonych na mapie oraz w terenie cyframi arabskimi. Wzdłuż ścieżki w miejscach zmiany kierunku przebiegu trasy, rozstawione są strzałki wskazujące kierunek dalszej drogi. Na zainteresowanych czekają ciekawe foldery z opisem i mapą ścieżki dostępne w bibliotece Wiejskiego Domu Kultury, bibliotece szkolnej i u leśniczego.

Tylicz to także bogata infrastruktura narciarska. Tereny zjazdowe Tylicza to stoki Szwarcowej Góry (trasy idealne do nauki) i Brodawca (największy i najlepiej rozwinięty w okolicy teren narciarski, z przewagą tras trudnych, przeznaczonych dla doświadczonych narciarzy). Wszystkie trasy są oświetlone. W najbliższym czasie (luty 2011) planowane jest także uruchomienie nowej kolei krzesełkowej w „Stacji Narciarskiej Tylicz”.

	NAZWA - BEZEICHNUNG NAME - НАИМЕНОВАНИЕ						
A	ELJAR	018 47-11-364	268	37	200	-	+
B	POD PRZEKAŹNIKIEM	018 47-31-309	240	48	200	-	+
C	Stacja Narciarska TOP - SKI	018 47-31-203	705	145	700	+	+
D	Stacja Narciarska TOP - SKI	018 47-31-203	125	30	100	+	+
E	Stacja Narciarska TOP - SKI	018 47-31-203	390	80	600	+	+
F	Stacja Narciarska TOP - SKI	018 47-31-203	360	80	400	+	+
G	KUCYK	018 47-11-372	80	20	400	-	+
H	KUBUŚ	018 47-11-372	260	60	300	-	+
I	FRANUSZEK	018 47-11-372	402	71	400	-	+
J	JODEŁKA	-	280	35	350	-	+
K	MIŚ	018 47-11-311	260	40	450	-	+
L	SZWARCOWA GÓRA 2	018 47-11-358	300	60	300	-	+
Ł	SZWARCOWA GÓRA 1	018 47-11-311	420	100	350	-	+
M	-	018 47-11-312	300	42	350	-	+
N	ATOMIK	018 47-31-333	420	80	600	-	+
O	POD ŁANEM	018 47-31-167	280	26	400	-	+

Tereny narciarskie w Tyliczu wraz z opisem tras i ich infrastruktury

W przypadku Tylicza warto także zwrócić uwagę na jego walory uzdrowiskowe. Występujące tu wody mineralne to szczawy. Miejscowej ludności znane były od setek lat, jednak dopiero w roku 1836 zostały opisane przez geologa – L. Zejsznera. W latach 90. XX wieku utworzono specjalny obszar górniczy „Tylicz”, a spółka Multico uzyskała koncesję na eksploatację tutejszych wód mineralnych. Źródła i wycieki wód mineralnych oraz objawy ekshalacji CO₂ zgrupowane są w dolinach potoków Muszynka, Bradowiec i Syhowny. Trwale ujęte jest tylko źródło na lewym brzegu Muszynki - poniżej zabytkowej cerkwi znajduje się park z zadaszonym źródłem szczawy wodorowęglanowo-wapniowo-żelazistej cenionym przez mieszkańców. Kilka innych obudowano prowizorycznie (m.in. dwa na trasie Ścieżki Edukacyjno-Przyrodniczej „Na Rakowsku”).

Wszystkie te elementy oraz bliskie sąsiedztwo krynickiego uzdrowiska sprawiły, iż od wielu lat rozwija się tutaj baza noclegowa – głównie w oparciu o gospodarstwa agroturystyczne i kwatery prywatne. W jakieś części tutejsze miejsca noclegowe stanowią alternatywę dla droższej oferty

zlokalizowanej bezpośrednio w Krynicy-Zdroju. Obecnie w rejestrach Urzędu Miasta w Krynicy-Zdroju znajdują się następujące miejsca noclegowe:

Ośrodki wypoczynkowe

- Domki w Lesie - Janusz Lato (32 miejsc); 33-383 Tylicz, ul. Wolności.

Kwatery prywatne

- Barbara Smoleń (10 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 10c;
- Janusz Kieblesz (16 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego;
- Grzegorz Smoleń (20 miejsc); Tylicz, ul. Kościuszki 9 b;
- Maria Smoleń Willa Źródło (12 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 10b;
- Leszek Zalewski (20 miejsc); Tylicz, ul. Sportowa 10;
- Anna Tokarczyk (15 miejsc); Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 12;
- Grażyna Kolańczyk (18 miejsc); Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 19;
- Bolesław Salwa (20 miejsc); Tylicz, ul. Kopernika 12 A;
- Czesława Augustyńska (7 miejsc); Tylicz, ul. Pułaskiego 18;
- Danuta Wardęga (24 miejsc); Tylicz, ul. Kopernika 14;
- Barbara Witowska (8 miejsc); Tylicz, ul. Boczna 5;
- Maria Kieblesz (10 miejsc); Tylicz, ul. Kopernika 9;
- Genowefa Pawliszak (16 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 22;
- Jan Pawliszak (15 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 22;
- Stanisława Andrejko (15 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 15;
- Teresa Sekuła (13 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 64;
- Emilia Klimkowska (15 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 62;
- Ewa Królikowska (11 miejsc); Tylicz, ul. Polna 8a;
- Józef Gumulak (7 miejsc); Tylicz, ul. Kopernika 15;
- Józef Wierchomski (15 miejsc); Tylicz, ul. Kościuszki 5;
- Olga Zygmunt (20 miejsc); Tylicz, ul. Kościuszki 12;
- Tadeusz Kasztelan (14 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 32a;
- Piotr Chowaniec (15 miejsc); Tylicz, ul. Pułaskiego 5b;
- Anna Gogoc (12 miejsc); Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 3;
- Andrzej Hobora (16 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 23a;
- Agnieszka Nesterak (30 miejsc); Tylicz, ul. Boczna 9;
- Tadeusz Dulak (20 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 27;
- Jan Smoleń (10 miejsc); Tylicz, ul. Słoneczna 8a;
- Wiesław Szczypa (17 miejsc); Tylicz, ul. Wiejska 1;
- Willa „Pod Babkami” (10 miejsc); Tylicz, ul. Sportowa 3a;
- Stanisław Migacz (10 miejsc); Tylicz, ul. Polna 14 a;
- Piotr Nesterak; Tylicz, ul. Kopernika 12;
- Franciszka Kamińska (11 miejsc); Tylicz, ul. Pułaskiego 21a;
- Stanisław Kamiński (11 miejsc); Tylicz, ul. Pułaskiego 21a.

Agroturystyka

- Maria i Krzysztof Kuśmierz; Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 64a;
- Andrzej Leśniak; Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 34a;
- Marek Hamernik; Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 15;
- Stefania Karakuła; Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 11a;

- Maria Harnik; Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 34b;
- Wanda Moskal; Tylicz, Rynek 24;
- Jacek Wyszynski; Tylicz, ul. Kopernika 11;
- Jan Smoleń; Tylicz, ul. Słoneczna 8a;
- Celina Kopacka; Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 10a;
- Władysława i Stanisław Ciołkiewicz; Tylicz, ul. Kopernika 19;
- Tomasz Królikowski; Tylicz, ul. Krótka 2a;
- Małgorzata Jarzębak; Tylicz, ul. Krótka 3;
- Wincenty Królikowski; Tylicz, ul. Kościuszki 3a;
- Krystyna Moskal; Tylicz, ul. Boczna 1a;
- Zofia Szlag; Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 1;
- Rozalia Wirchomska; Tylicz, ul. Kościuszki 5;
- Halina i Andrzej Kozuch; Tylicz, ul. Sportowa 6b;
- Anna i Józef Badowska; Tylicz, ul. Sportowa 6a;
- Józefa i Krzysztof Nesterak; Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 28a;
- Zofia Kieblesz; Tylicz, ul. Pułaskiego 13;
- Jan Zygmunt (15 miejsc); Tylicz, ul. Kościuszki 12;
- Michalina Dudyk; Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 22;
- Farma Lama; Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 11;
- Grzegorz Smoleń; Tylicz, ul. Kościuszki 9 B;
- Marian Stachowicz (16 miejsc); Tylicz, ul. Kopernika 6;
- Maria Miejska (30 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 14a;
- Marek Garbera (12 miejsc); Tylicz, ul. Rynek;
- Anna Buczek (5 miejsc); Tylicz, ul. Boczna 7;
- Dawid Sobiesiak (20 miejsc); Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 9;
- Piotr Pawliszak (25 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 14;
- Władysław Wirchowski (20 miejsc); Tylicz, ul. Kościuszki 5 A;
- Krystyna Rembiesz (12 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 26;
- Maria Czop (7 miejsc); Tylicz, ul. Sportowa 8;
- Jerzy Janisz (12 miejsc); Tylicz, ul. Pułaskiego 33;
- Krystyna Miejska (18 miejsc); Tylicz, ul. Pułaskiego 11a;
- Stanisław Dulak (20 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 27a;
- „Oleńka” Danta i Jacek Stawiscy (16 miejsc); Tylicz, ul. Polna 1a;
- Katarzyna Toczek (15 miejsc); Tylicz, ul. Kościuszki 12;
- Grzegorz Królikowski (20 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 29
- Stanisława Maciaś (9 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 27;
- Jan i Antonina Górecki (10 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 50a;
- Stefania i Józef Chronowscy; Tylicz, Rynek 19b;
- Dawid Sobiesiak; Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 9;
- Zbigniew Cieślak; Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 11;
- Ciołkiewicz Stanisław; Tylicz, ul. Kopernika 19;
- Sobiesiak Dawid; Tylicz, ul. Biskupa Tylickiego 9;
- Józef Pawliszak; Tylicz, ul. Kopernika 17;
- Dom Iwonka Agroturystyka Krystyna Chowaniec; Tylicz, ul. Pułaskiego 5b;

- Łukasz Pawliszak (20 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 22;
- Jan Pociecha (25 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 20;
- Irena Zaczyk (8 miejsc); Tylicz, ul. Pułaskiego 12;
- Irena Rystwej (16 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 51;
- Piotr Smoleń; Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 10b;
- Józef Smoleń (10 miejsc); Tylicz, ul. Konfederatów Barskich 10a;
- Alicja i Jan Królikowscy (5 miejsc); Tylicz, ul. Polna 8;
- Teresa i Józef Woźniak (11 miejsc); Tylicz, ul. Kazimierza Wielkiego 38a;
- Artur Andrejko; Tylicz, ul. Pułaskiego 15a.

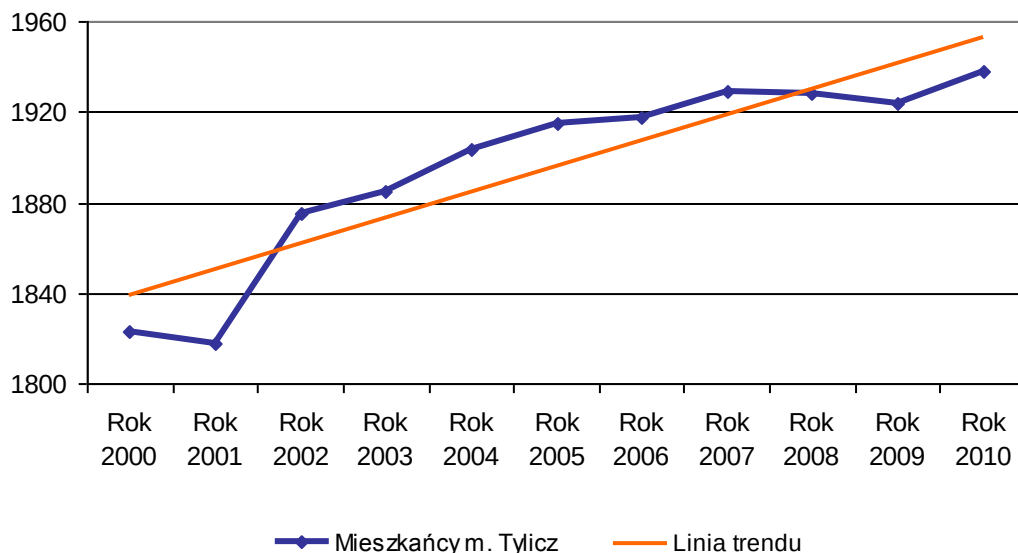
2. SYTUACJA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA TYLICZA

2.1. *Ludność Tylicza*

Od XVI stulecia wieś zamieszkiwali ludzie różnych nacji; byli więc i Wołosi z dalekiego południa - Dacji, Rumunii, jak i bliżsi - Uhryńcy (Węgrzy) i Słowacy; wreszcie - Rusini. Ci ostatni nie stanowili jednego określonego narodu. Był to raczej konglomerat wschodnich Słowian. To, co ich łączyło, to wspólna wiara i język. Ich siłą była również liczebność. Wśród nowych osadników było ich najwięcej. Byli też Polacy. Po latach Łemkowie (tak zwykło się nazywać potomków „starożytnych” Rusinów) zdominowali lokalne społeczności; wsie stały się łemkowskie, a kraj, w którym żyli - Łemkowszczyzną. Nowy naród nie był jednak nigdy wrogo nastawiony do Królestwa Polskiego. Nikogo nie wypędzał ze swoich wsi i ziem. Nie może dziwić, że po kilkuset latach, ziemie te stały się, niejako przez „zasiedzenie”, ich ojcowizną - Ojczyzną. Nie można też zapominać, że to dzięki nim rubież Rzeczypospolitej nie porasta do dziś puszcza, a tam gdzie jeszcze rośnie - dziki zwierz nie jest jej jedynym mieszkańcem.

II wojna światowa i jej konsekwencje spowodowały daleko idące zmiany w strukturze etnicznej miejscowej ludności. Nie bez znaczenia są także dynamicznie zachodzące procesy asymilacyjne. Wszystko to – na przestrzeni ostatnich 50 lat – spowodowało, iż mieszkańcy Tylicza stanowią dziś jednorodną grupę etniczną wyznania katolickiego.

Obecnie miejscowość zamieszkuje, wg stanu na 31 grudnia 2010 roku, 1 938 osoby. Proporcje pomiędzy liczbą kobiet i mężczyzn rozkładają się niemal po równo. W przeciągu ostatnich lat odnotowuje się niewielki, ale stały, rosnący trend w zakresie wzrostu ludności Tylicza, co jest potwierdzeniem wysokiej jakości życia na terenie miejscowości.

Na terenie Tylicza obserwuje się bardzo korzystne proporcje dotyczące wieku ludności – 24% wszystkich mieszkańców stanowią osoby w wieku przedprodukcyjnym, aż 61,8% to osoby w wieku produkcyjnym, i zaledwie 14,3% to osoby w wieku poprodukcyjnym.

2.2. *Działalność gospodarcza*

Ludność Tylicza pracuje głównie w instytucjach zlokalizowanych na terenie Gminy Krynica. Kobiety znajdują zatrudnienie w szkołach, w rozlewniach wody mineralnej, w okolicznych hotelach, pensjonatach, sanatoriach, domach wczasowych i restauracjach. Mężczyźni z reguły pracują w rozlewniach wody mineralnej, na budowach oraz w szeroko rozumianych usługach. Zgodnie z

najnowszymi danymi prezentowanymi przez Urząd Statystyczny w Banku Danych Lokalnych, na terenie Tylicza zarejestrowanych jest obecnie 169 podmiotów gospodarczych prowadzonych przez osoby fizyczne. Najwięcej z nich, bo 132 podmioty, zajmują się usługami, 23 operuje w sektorze związanym z przemysłem i budownictwem, zaś 14 z rolnictwem, leśnictwem i łowiectwem.

Analizując istniejące firmy pod kątem ich klasyfikacji w PKD najwięcej z nich, tj. 48 podmiotów, związanych jest z sekcją I (Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), zaś 34 z sekcją G (Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle), reszta reprezentuje pozostałe sekcje PKD. W Tyliczu zdecydowanie przeważają firmy niewielkie o tzw. rodzinnym charakterze - 164 na 169 zarejestrowanych podmiotów należy do sektora mikroprzedsiębiorstw, zaś 5 reprezentuje sektor firm małych. Równocześnie należy podkreślić powolny, acz systematyczny wzrost liczby noworejestrowanych podmiotów z terenu Tylicza.

2.3. Infrastruktura techniczna

Na terenie miejscowości Tylicz jest 21,2 km czynnej sieci kanalizacyjnej, w tym 16,1 km stanowi sieć rozdzielcza, zaś 5,1 km stanowią przyłącza do budynków. Do sieci podłączonych jest 412 obiektów. Ścieki z terenu miejscowości odprowadzane są do oczyszczalni ścieków w Powroźniku. Wieś jest w stu procentach skanalizowana i w tym zakresie nie wymaga dalszych nakładów.

Z kolei długość komunalnej sieci wodociągowej wynosi 19,5 km, z czego 13,7 km stanowi sieć rozdzielcza, a 5,8 km – przyłącza. Do sieci podłączone są 342 obiekty. Pozostałe korzystają z lokalnych, przydomowych, powierzchniowych ujęć wody.

Całością sieci zarówno kanalizacyjnej, jak i wodociągowej zarządza Zakład Wodociągów i Kanalizacji w Krynicy, będący jednostką organizacyjną Gminy.

Nieczystości stałe zarówno z posesji prywatnych, jak i obiektów noclegowych oraz turystycznych wywożone są na składowisko komunalne w Krynicy-Zdroju.

Gmina Krynica posiada dwustronne zasilanie energetyczne wysokiego napięcia 110 kV. Za obsługę całości napowietrznej sieci elektrycznej odpowiada spółka ENION.

Na terenie Tylicza zlokalizowana jest także średnioprężna sieć gazową pozwalająca zaopatrzyć w gaz podmioty zainteresowane jego odbiorem.

Na terenie Tylicza nie funkcjonuje centralna ciepłownia, co powoduje zwiększoną tzw. niską emisję, której skutki szczególnie odczuwalne są w okresie jesienno-zimowym. Jest to szczególnie dotkliwe zważywszy na turystyczno-rekreacyjny charakter miejscowości.

Na terenie gminy funkcjonuje sieć telekomunikacyjna z czterema centralami automatycznymi. Ponadto na terenie Gminy Krynica zlokalizowane są stacje telefonii komórkowej.

2.4. Infrastruktura społeczna

Znaczna część potrzeb socjalnych, oświatowych i kulturalnych dla mieszkańców Tylicza zaspakajana jest bezpośrednio w Krynicy. Na terenie miejscowości funkcjonuje Samorządowe Centrum Edukacji Szkolnej w Tyliczu. W jego ramach funkcjonuje Szkoła Podstawowa w Tyliczu z Oddziałem Zamiejscowym w Mochnaczce Niższej, Publiczne Gimnazjum w Tyliczu oraz Gminne Przedszkole w Tyliczu. Zgodnie z danymi zawartymi w Banku Danych Lokalnych w roku szkolnym 2009/2010 do tutejszej szkoły podstawowej uczęszczało 222 dzieci, do gimnazjum 118 osób, zaś opieką przedszkolną objęto 92 dzieci. Warto także zwrócić uwagę że w miejscowości działa Niepubliczne Przedszkole prowadzone przez Zgromadzenie Sióstr Służebniczek pw. Św. Józefa (mieszczące się przy Rynku 14) do którego obecnie uczęszcza 31 dzieci.

Na terenie miejscowości działa Wiejski Dom Kultury mieszczący się w budynku przy Rynku 1, prowadzony przez Centrum Kultury w Krynicy. W ramach stałych zajęć odbywają się tutaj m.in. zajęcia plastyczne oraz warsztaty muzyki elektronicznej. W siedzibie Wiejskiego Domu Kultury funkcjonuje także filia Miejskiej Biblioteki Publicznej w Krynicy. Działa tu także Świetlica

Środowiskowa „Przystań”. Uczęszcza do niej stale ok. 30 dzieci, a jej idea jest organizacja czasu wolnego dzieci i młodzieży w godzinach popołudniowych. Zaś nadrzędnym aspektem pracy świetlicy jest aktywne wspomaganie rozwoju dziecka, rozwijanie jego zainteresowań poznawczych, umiejętności orientacji w otaczającej rzeczywistości oraz pobudzanie postawy twórczego reagowania na zachodzące w niej zmiany. Ważną rolą placówki jest także udzielanie pomocy dzieciom z rodzin niewydolnych wychowawczo oraz współpraca z rodzicami i środowiskiem lokalnym.

Budynek Wiejskiego Domu Kultury oraz zajęcia prowadzone w tutejszej bibliotece oraz Świetlicy Środowiskowej „Przystań”

Od czerwca 2010 roku działa tutaj także Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Tylicza. Powołało je do życia 26 osób na walnym zgromadzeniu. W składzie zarządu jest 7 osób, w tym prezes Janusz Cisek i wiceprezes Maria Kołodziej. Celem Stowarzyszenia jest przede wszystkim promocja Tylicza i pozyskiwaniem środków na jego rozwój. Zamierza ono także utworzyć fundusz stypendialny dla uzdolnionych uczniów, nawiązuje współpracę z samorządem, Archiwum Państwowym w Nowym Sączu i Krakowie oraz z Almanachem Muszyńskim Bożeny i Ryszarda Kruków. Jednym z pierwszych sukcesów Stowarzyszenia było zorganizowanie kwesty i odnowienie grobu prof. Marii Bocheńskiej, która w okresie międzywojennym oraz po wojnie była dyrektorem i nauczycielką w tylickiej szkole, a czasie okupacji prowadziła tajną bibliotekę.

Podstawowe potrzeby w zakresie opieki zdrowotnej zaspakajane są przez Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Tyliczu, mający swoje gabinety przy ul. Bocznej 6. W Ośrodku znajdują się 4 gabinety świadczące usługi w ramach podstawowej opieki zdrowotnej, są to:

- Gabinet lekarza POZ
- Gabinet pielęgniarki środowiskowej rodzinnej
- Gabinet położnej środowiskowo rodzinnej
- Gabinet medycyny szkolnej

Pozostałe potrzeby, w tym w szczególności z zakresie opieki medycznej oraz oferty kulturalnej zaspakajane są przez instytucje zlokalizowane na terenie miasta Krynica-Zdrój.

2.5. Obecne zagospodarowanie centrum miejscowości

Obecny układ przestrzenny Tylicza

W Tyliczu zachował się stary układ urbanistyczny miasta. Zabudowa Tylicza jest zwarta, centrum stanowi rynek, w swej wielkości i układzie przypominający dawne czasy świetności, z uliczkami wyjściowymi na zachód - Biskupa Tylickiego i Kopernika, oraz na południowy-zachód - Kościuszki, Pułaskiego i Wolności w stronę Powroźnika. Obecny Rynek jest pamiątką dawnej świetności Tylicza – w miejscu tym odbywały się średniowieczne jarmarki, a w ratuszu obradował sąd kryminalny (w miejscu obecnego Wiejskiego Domu Kultury). Do niedawna istniały również charakterystyczne okapy domów w formie podcieni. Od wieków powierzchnia rynku wybrukowana jest tzw. „kocimi łbami”. W parku, od strony kościoła stoi murowana kapliczka z 1808.

Rynek wymaga kompleksowej rewitalizacji i to zarówno jeżeli chodzi o jego warstwę architektoniczną (zielen, mała architektura, uporządkowanie chaosu informacyjnego, stworzenie dominanty architektonicznej na placu), jak i pełniejsze dostosowanie do potrzeb zarówno lokalnej społeczności, jak i turystów odwiedzających Tylicz.

Obecna zabudowa tylickiego rynku

Pozostała część miejscowości to luźna, niska zabudowa zorganizowana wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych.

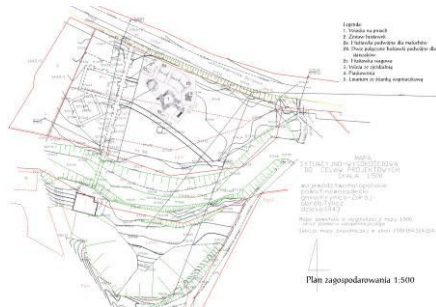
Problemem Tylicza jest wzrastający ruch samochodowy o charakterze tranzytowym. Przebiega on przez dawną drogę powiatową, a od stycznia 2006 roku drogę krajową (DK 75 Krzyżówka – granica państwa i dalej w kierunku Bardejova). W sensie komunikacyjnym Tylicz – do niedawna - pozostawał na uboczu. Dojazd do miejscowości możliwy był trzema drogami, jednak miejscowość ta przez wiele lat stanowiła swoistą zamkniętą enklawę - z jednej strony granicą państwa, a z drugiej trudno przejezdne odcinki dróg lokalnych. Zmiany nastąpiły po otwarciu drogowego przejścia granicznego ze Słowacją na Przełęczy Tylickiej, początkowo tylko dla małego ruchu granicznego (od 20 września 1995 r.). Po przebudowaniu dojazdu od strony Słowacji, w lutym 2005 r. otwarto w tym samym miejscu ogólnodostępne przejście graniczne dla samochodów osobowych oraz ciężarowych o nośności do 7,5 tony. Z dniem 21 grudnia 2007 r. na mocy Układu z Schengen przejście zostało zlikwidowane (pozostały ograniczenia w ruchu pojazdów). Od 1 stycznia

2006 r. ciąg drogowy Krzyżówka-Tylicz-Muszyńka-granica państwa uzyskał status drogi krajowej. Jednocześnie podjęto prace studialne zmierzające do rozbudowy drogi do standardu drogi głównej ruchu przyspieszonego (GP), z wybudowaniem obwodnic miejscowości, co jak na razie spotyka się z ostrymi protestami mieszkańców. Jednocześnie w ślad za udrożnieniem korytarza komunikacyjnego pomiędzy Polską, a Słowacją przez Przełęcz Tylicką w samym mieście nie wykonano odpowiedniej infrastruktury odpowiadającej zmienionemu natężeniu ruchu – mowa tu głównie o ciągu chodników wzdłuż drogi krajowej, ich oświetlenia, a także budowy bezpiecznych przejść dla pieszych, w tym w szczególności dla dzieci przy tutejszej szkole.

Kolejną kwestią, która wymaga podjęcia pilnych działań w obrębie centrum, to pełniejsze wykorzystanie naturalnych warunków przyrodniczo-krajobrazowych do budowania atrakcyjnej przestrzeni zarówno dla mieszkańców, jak i przede wszystkim turystów i gości odwiedzających Tylicz. Dobrym przykładem takiej realizacji jest zabudowa jednego z kilkunastu występujących na terenie miasta naturalnych wypływów wody mineralnej i ujęcie ich w ogólnodostępne czerpnie wraz z atrakcyjnym zagospodarowaniem przestrzeni wokół. Staraniem lokalnej społeczności, w ostatnich latach częściowo odremontowano to miejsce, wymaga ono jednak dalszych, znaczących nakładów, by stać się rzeczywistą atrakcją miejscowości, służącą zarówno lokalnej społeczności, jak i budowaniu konkurencyjności turystycznej Tylicza.

Ogólnodostępne ujęcie wody mineralnej przed i po uporządkowaniu. Teren ten wymaga dalszej przebudowy i uatrakcyjnienia

Miejsce realizacji dalszego etapu przebudowy wraz z wizualizacją przyszłego placu zabaw

3. SZANSE I BARIERY ROZWOJOWE MIEJSCOWOŚCI TYLICZ

W trakcie prac nad dokumentem zdiagnozowano następujące bariery, które ograniczają rozwój miejscowości, a także jej atuty, które – dobrze wykorzystane i rozwinięte – stać się mogą bazą do rozwoju miejscowości.

Silne strony	Słabe strony
▪ atrakcyjne położenie na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych; ▪ atrakcyjne, nieskażone środowisko naturalne oraz walory przyrodniczo-krajobrazowe (góry, lasy) oraz częściowe położenie na terenie Popradzkiego Parku Krajobrazowego; ▪ bardzo bogata baza noclegowa (gospodarstwa agroturystyczne, kwatery prywatne); ▪ zabytki architektoniczne (kościół i cerkiew z oryginalnym wystrojem, dawny układ architektoniczny rynku) – istotne atrakcje turystyczne; ▪ stosunkowo bogata i rozwijająca się baza sportowo-rekreacyjna (zarówno letnia, jak i zimowa: stadion sportowy, szlaki piesze i rowerowe, konne, stacje narciarskie, stadniny koni etc.); ▪ funkcjonujący Dom Kultury; ▪ aktywna i zintegrowana społeczność; ▪ partnerska współpraca mieszkańców i lokalny patriotyzm; ▪ pełne wyposażenie wsi w podstawową infrastrukturę komunalną (wodociąg, kanalizacja sanitarna, gazociąg, sieć telekomunikacyjna); ▪ rezerwy terenu możliwe do zagospodarowania zgodnie z wiodącą funkcją miejscowości; ▪ dobra współpraca samorządu lokalnego z samorządem gospodarczym.	▪ brak planu przestrzennego zagospodarowania dla Tylicza z jasno określonymi funkcjami dla poszczególnych obszarów miejscowości; ▪ nieatrakcyjne zagospodarowanie Rynku (chaos architektoniczny); ▪ brak spójnego systemu informacji turystycznej oraz przypadkowość w odniesieniu do formy (brak jednolitego sposobu prezentowania informacji); ▪ niewyeksponowanie i niewykorzystanie jednego z atutów miejscowości tj. naturalnych wpływów wody mineralnej; ▪ brak systemowych rozwiązań w zakresie poziomu bezpieczeństwa w miejscowości (brak monitoringu wizyjnego); ▪ brak zaplecza sanitarnego w centrum miejscowości (co jest szczególnie uciążliwe zważywszy na turystyczny charakter Tylicza); ▪ niedostatecznie wyposażony teren służącego uprawianiu sportu przez dzieci, młodzież i dorosłych mieszkańców miejscowości; ▪ zbyt skromna letnia oferta turystyczno-rekreacyjna, co radykalnie ogranicza zainteresowanie wypoczynkiem na terenie miejscowości; ▪ brak chodników i oświetlenia w podstawowej zabudowie części miejscowości; ▪ niska emisja, szczególnie uciążliwa w okresie jesienno-zimowym; ▪ zły stan części dróg osiedlowych i dojazdowych do zabudowań; ▪ zły stan dróg dojazdowych do pól; ▪ słaba promocja miejscowości i całej gminy.
Szanse	Zagrożenia
▪ budynki komunalne, które mogą zostać zagospodarowane zgodnie z oczekiwaniami lokalnej społeczności i potrzebami wynikającymi z rozwijającej się funkcji turystycznej; ▪ możliwość pozyskania i wykorzystania funduszy zewnętrznych na wsparcie infrastruktury, w tym infrastruktury turystycznej; ▪ dynamiczny rozwój okolicznych uzdrowisk (Krynicy i Muszyny) i związane z tym zwiększone	▪ plany budowy drogi krajowej wprowadzającej ruch tranzytowy (w tym samochodów ciężarowych) do centrum miejscowości, co radykalnie obniży konkurencyjność turystyczną Tylicza; ▪ brak dostatecznych środków finansowych na inwestycje w sołectwie; ▪ restrykcyjność przepisów o ochronie środowiska; ▪ migracja, szczególnie ludzi młodych.

zainteresowanie turystów tym obszarem;

- możliwość zaoferowania tańszej oferty niż bezpośrednio w Krynicy czy sąsiedniej Muszynie;
- moda na zdrowy styl życia oraz wypoczynek na łonie natury;
- rozbudowa stacji narciarskiej „Jaworzyna Krynicka” oraz plany rozbudowy stacji „Siedem Dolin”;
- konsekwentne rozwijanie produktów turystycznych na terenie Krynicy, w tym m.in. tras rowerowych, narciarstwa biegowego wraz z promocją tej infrastruktury i organizacją imprez promujących te atrakcje.

4. WIZJA ROZWOJU ORAZ KATALOG NIEZBĘDNYCH ZADAŃ, KTÓRE POZWOLĄ NA DYNAMICZNY I ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ MIEJSCOWOŚCI

Wizja rozwoju miejscowości Tylicz w perspektywie najbliższych lat przedstawia się następująco:

Tylicz – miejscowość wykorzystująca wielowiekowe dziedzictwo i tradycję; atrakcyjna zarówno dla turystów, jak i mieszkańców, z bogatą ofertą zarówno letniego, jak i zimowego wypoczynku; dobrze zagospodarowana z atrakcyjnie urządzonym centrum; rozwijająca się w zgodzie ze środowiskiem naturalnym, stanowiąca zaplecze dla krynickiego uzdrowiska i aktywnie czerpiąca korzyści z rozwijającego się ruchu turystyczno-uzdrowiskowego.

Aby wizja ta stała się w pełni realna do osiągnięcia, przyczyniając się do rozwoju społeczno-ekonomicznego miejscowości i tym samym poprawy jakości życia mieszkańców, z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju niezbędne jest zrealizowanie w najbliższych latach następujących zadań:

Nazwa zadania	Cel i przeznaczenie zadania	Harmonogram realizacji	Szacunkowa wartość zadania i źródła jej finansowania	Jednostka odpowiedzialna
Modernizacja piętra Wiejskiego Domu Kultury w Tyliczu z przeznaczeniem na stworzenie Izby Regionalnej i galerii wystawienniczej	Celem projektu jest budowa infrastruktury społecznej służącej integracji mieszkańców, tworzeniu więzi społecznych w oparciu o tradycję i dziedzictwo kulturowe Tylicza, a także twórcze zagospodarowaniu czasu wolnego lokalnej społeczności. Dodatkowo infrastruktura tego miejsca służyć będzie turystom odwiedzającym miejscowość obrazując jej historię, lokalną kulturę oraz dziedzictwo duchowe i materialne. Przedmiotem projektu jest remont niewykorzystywanego obecnie piętra w siedzibie Wiejskiego Domu Kultury w Tyliczu wraz z adaptacją pomieszczeń na cele Izby Regionalnej i galerii wystawienniczej. Dodatkowym elementem zadania będzie zakup podstawowego wyposażenia wystawienniczego umożliwiającego organizację ekspozycji stałych i tematycznych.	2011	60 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Stowarzyszenie Perły Beskidu Sądeckiego w ramach małych projektów + środki Stowarzyszenia na rzecz rozwoju Tylicza	Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Tylicza
Modernizacja pomieszczeń Wiejskiego Domu Kultury w Tyliczu z przeznaczeniem na siedzibę Stowarzyszenia na rzecz rozwoju Tylicza (wraz z zakupem niezbędnego wyposażenia) oraz organizacja w siedzibie Stowarzyszenia Punktu Informacji Turystycznej	Celem projektu jest stworzenie warunków funkcjonowania instytucji, której celem jest kreowanie działań prorozwojowych na terenie Tylicza oraz promocji jego walorów przyrodniczych, krajobrazowych, turystycznych i kulturowych, a tym samym wszechstronny rozwój miejscowości i stwarzanie warunków do poprawy jakości życia mieszkańców miejscowości. Przedmiotem projektu jest remont pomieszczeń w WDK w Tyliczu oraz wyposażenie ich w podstawowy sprzęt biurowy umożliwiający prowadzenie działalności statutowej Stowarzyszenia oraz organizacji w wyremontowanych pomieszczeniach Punktu Informacji Turystycznej.	2011	30 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Stowarzyszenie Perły Beskidu Sądeckiego w ramach małych projektów + środki Stowarzyszenia na rzecz rozwoju Tylicza	Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Tylicza
Modernizacja 5 wiat przystankowych na terenie Tylicza	Celem zadania jest poprawa infrastruktury komunalnej oraz poprawa estetyki miejscowości. W ramach zadania przebudowanych zostanie 5 wiat przystankowych przy głównych ciągach komunikacyjnych.	2011	25 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Odnova centrum miejscowości Tylicz – budowa ogólnodostępnej infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej	Celem projektu jest rozbudowa i uatrakcyjnienie ogólnodostępnej infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej służącej zarówno rozwojowi kultury fizycznej oraz zagospodarowaniu czasu wolnego zarówno dzieci i młodzieży, jak i dorosłych mieszkańców Tylicza, jak również uatrakcyjnieniu oferty pobytowej dla turystów i tym samym wzmocnienie	2011 - 2012	690 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> PROW w ramach Odnovy i rozwoju	Urząd Miasta Krynica-Zdrój

	konkurencyjności turystycznej Tylicza. W ramach projektu zaplanowano realizację dwóch zadań, które mają przyczynić się do zmiany wizerunku centrum miejscowości oraz poprawić jakość wykorzystania przestrzeni publicznej zgodnie z zakładanymi funkcjami rozwojowymi miejscowości: 1. Budowę strefy rekreacyjno-wypoczynkowej przy Źródełku Szczawa (działka nr 1443). W jego ramach zaplanowano: ▪ budowę placu zabaw dla dzieci w wieku od 1 do 14 lat. Plac zabaw w stylu wiejskim z nieregularnego drewna akacjowego, składający się z różnych elementów, w tym wioski na pninach, zestawu huśtawek, torów przeszkód, ruchomych mostków, zjeżdżalni, linarium; ▪ budowę placu dla seniora poprzez montaż zewnętrznych urządzeń fitness, w skład których wchodzić będą m.in. pylon, biegacz, drabinka, ławka, orbitrek, podciąg nóg, prasa nożna, prostownik pleców, twister – wahadło, wioślarz, wyciąg górny, wyciskanie siedząc. Dla całej strefy rekreacyjno-wypoczynkowej przewiduje się zagospodarowanie terenu poprzez montaż małej architektury (ławki, kosze) oraz urządzenie zieleni i wraz z budową wewnętrznych ciągów komunikacyjnych. 2. Stworzenie strefy sportowej przy stadionie piłkarskim poprzez budowę ogólnodostępnego boiska wielofunkcyjnego o wymiarach 46 x 26 m o nawierzchni sztucznej poliuretanowej, ogrodzone po obwodzie wraz z oświetleniem i budową placu parkingowego do 10 miejsc postojowych w tym 1 dla osób niepełnosprawnych i dojściem do boiska. Realizacja boiska na działce 729/4.		wsie + środki własne Gminy	
Budowa dwóch tras narciarstwa biegowego i rowerów górskich (wytyczenie i oznakowanie wraz z wdrożeniem systemu ich promocji i utrzymania)	Celem projektu jest tworzenie infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, która pozwoli na rozwój turystyki i agroturystyki na terenie Tylicza przyczyniając się tym samym do wzrostu zamożności lokalnej społeczności. Projekt polega na wytyczeniu i oznakowaniu na istniejących ścieżkach dwóch nowych tras narciarstwa biegowego, które w okresie letnim będą jednocześnie trasami rowerowymi. W ramach projektu powstaną trasy: 1. 20 km pętla wraz z polaną startową, z możliwością podziału na pętle 7, 15, 20 km; 2. trasy widokowej dł. 16 km na górę Łan, z możliwością podziału pętli na trasy 5, 10, 16 km).	2011 - 2012	150 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> PROW w ramach Odnowy i rozwoju wsi + środki Stowarzyszenia na rzecz rozwoju Tylicza	Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Tylicza

	Projekt zakłada także zabezpieczenie środków na zimowe utrzymanie tras biegowych. Niezbędnym elementem, który musi towarzyszyć samemu wytyczeniu i oznakowaniu szlaków musi być ich popularyzacja. Stąd w ramach projektu planuje się wydać mapy, foldery i przewodniki, a w kolejnych latach na oznakowanych w ramach projektu trasach organizować imprezy masowe, które spopularyzują zarówno nowe trasy, jak i samą miejscowość.			
Zagospodarowanie źródła wody mineralnej w rejonie Bradowca wraz z jego oznakowaniem	Celem projektu jest ochrona dziedzictwa przyrodniczego oraz wykorzystanie naturalnych walorów do umacniania atrakcyjności turystycznej miejscowości. Projekt polega na zagospodarowaniu naturalnego wypływu wody mineralnej w postaci ogólnodostępnej czerpni, opisanu na tablicy informacyjnej składu tutejszej wody mineralnej oraz budowie ścieżki spacerowej od głównej drogi do źródła wraz z jej odpowiednim oznakowaniem.	2011 - 2012	100 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Stowarzyszenie Perły Beskidu Sądeckiego w ramach małych projektów + Fundusz Kropli Beskidów	Rada Sołecka wraz ze Stowarzyszeniem na rzecz rozwoju Tylicza
Remont przydrożnych kapliczek	Celem projektu jest ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego miejscowości oraz podniesienie atrakcyjności turystycznej Tylicza. Przedmiotem projektu jest remont konserwatorski zabytkowych kapliczek i krzyży przydrożnych na terenie Tylicza. Prace będą prowadzone w sposób systematyczny i w każdym roku odnawiany będzie jeden obiekt.	2011 - 2017	5 tys. PLN / rok <u>Finansowanie:</u> Samorząd Województwa Małopolskiego w ramach programu „Kapliczka”	Rada Sołecka wraz ze Stowarzyszeniem na rzecz rozwoju Tylicza
Montaż koszy na śmieci przy przystankach autobusowych, parkingach i miejscach gromadzenia się większej liczby osób	Celem projektu jest poprawa estetyki i porządku na terenie Tylicza. Zadanie polega na zamontowaniu we wszystkich miejscach gromadzenia się większej liczby osób (przystankach, parkingach, etc) koszy na śmieci.	2012	30 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Iluminacja zabytkowego kościoła oraz cerkwi	Celem projektu jest poprawa estetyki i wyeksponowanie największych atrakcji turystycznych Tylicza. Przedmiotem projektu jest iluminacja zabytkowego kościoła przy Rynku oraz cerkwi na cmentarzu.	2012	50 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Parafia w Tyliczu	Parafia w Tyliczu
Montaż monitoringu wizyjnego stadionu sportowego	Celem projektu jest poprawa bezpieczeństwa oraz ochrona mienia na terenie miejscowości. Przedmiotem projektu jest montaż monitoringu wizyjnego stadionu	2012	10 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne	Urząd Miasta Krynica-Zdrój

	sportowego.		Gminy	
Modernizacja ul. Biskupa Telickiego wraz z modernizacją oświetlenia	Celem projektu jest poprawa infrastruktury komunikacyjnej na terenie miejscowości. Przedmiotem projektu jest modernizacja drogi gminnej – ul. Biskupa Telickiego, na dł. 600 m.	2012	4 mln PLN <u>Finansowanie:</u> Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych + środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Budowa amfiteatru na placu biwakowym przy ul. Pułaskiego	Celem projektu jest budowa infrastruktury społecznej służącej integracji mieszkańców, tworzeniu więzi społecznych, zagospodarowaniu czasu wolnego. Dodatkowo infrastruktura tego miejsca służyć będzie turystom odwiedzającym miejscowość. W ramach projektu wybudowany zostanie niewielki amfiteatr wraz z ławkami przed sceną.	2012	1 mln PLN <u>Finansowanie:</u> Stowarzyszenie Perły Beskidu Sądeckiego w ramach małych projektów + środki własne Gminy	Rada Sołecka wraz ze Stowarzyszeniem na rzecz rozwoju Tylicza
Rewitalizacja Rynku	Celem projektu jest przywrócenie dawnych i nadanie nowych funkcji tylickiemu rynkowi, w tym przywrócenie rynkowi jego miastotwórczego charakteru oraz wykreowanie przestrzeni publicznej atrakcyjnej dla mieszkańców i turystów. Projekt polega na kompleksowej rewitalizacji tylickiego Rynku poprzez modernizację nawierzchni Rynku oraz częściowo chodników, wymianę niezbędnej infrastruktury podziemnej, wymianę oświetlenia, budowę fontanny oraz przebudowę zieleni w całym obszarze układu urbanistycznego. Niezwyczajnie istotnym elementem projektu będzie ujednolicenie i uporządkowanie systemu informacji o atrakcjach turystycznych, poprzez narzucenie jednego wzoru słupów, na których informacje te będą zamieszczane. Ważnym elementem działań rewitalizacyjnych będzie zakup urządzeń umożliwiających montaż tymczasowej sceny na tylnej ścianie WDK i tym samym otwarcie rynku na możliwość organizacji ogólnodostępnych wydarzeń artystycznych (koncertów, spektakli, występów folklorystycznych itp.). Dopełnieniem rewitalizacji Rynku będzie wymiana elementów małej architektury (ławek, koszy) oraz montaż systemu monitoringu wizyjnego w celu poprawy bezpieczeństwa zarówno mieszkańców, jak i turystów.	2012-2014	1,5 mln PLN <u>Finansowanie:</u> Stowarzyszenie Perły Beskidu Sądeckiego w ramach Odnowy i rozwoju wsi + środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój

Budowa sali gimnastycznej przy Samorządowym Centrum Edukacji Szkolnej	Celem projektu jest stworzenie w Tyliczu obiektu służącego rozwojowi kultury fizycznej i rekreacji zarówno dzieci i młodzieży, jak i pozostałych mieszkańców miejscowości, a także wzmocnienie konkurencyjności turystycznej tego obszaru poprzez umożliwienie gościom odwiedzającym Tylicz korzystanie z ogólnodostępnej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej. W ramach projektu planuje się budowę boiska Orlik z dwoma boiskami. Pierwszego - do piłki nożnej, drugiego – wielofunkcyjnego, przystosowanego do gry w siatkówkę, koszykówkę oraz tenisa ziemnego. Zespołowi boisk towarzyszyć będzie budynek socjalny z szatniami, natryskami oraz niewielką siłownią.	2013 - 2014	2,5 mln PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Kompleksowy projekt zagospodarowania naturalnych wypływów wody mineralnej na terenie Tylicza w postaci ogólnodostępnych czerpni wraz z opisaniem szlaku źródeł wody mineralnej (Tylicki Szlak Wód Mineralnych)	Celem projektu jest ochrona dziedzictwa przyrodniczego oraz wykorzystanie naturalnych walorów do umacniania atrakcyjności turystycznej miejscowości. Projekt polega na zagospodarowaniu naturalnych wypływów wody mineralnej w postaci ogólnodostępnych czerpni, opisanu na tablicach informacyjnych składu poszczególnych źródeł oraz wytyczeniu i oznakowaniu ścieżki spacerowej łączącej poszczególne wypływy wody mineralnej.	2013 - 2017	20 tys. PLN / rok <u>Finansowanie:</u> Stowarzyszenie Perły Beskidu Sądeckiego w ramach małych projektów + Fundusz Kropli Beskidów	Rada Sołecka wraz ze Stowarzyszeniem na rzecz rozwoju Tylicza
Budowa placu targowego wraz z niezbędną infrastrukturą	Celem projektu jest tworzenie warunków do rozwoju gospodarczego oraz możliwości powrotu do historycznie usankcjonowanej tradycji organizowania jarmarków na terenie Tylicza. Zadanie polega na utwardzeniu placu przy ul. Wolności wraz z wyposażeniem go w podstawową infrastrukturę umożliwiającą organizowanie targów.	2014	120 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Opracowanie Planu Zagospodarowania Przestrzennego	Celem zadania jest uporządkowanie procesów inwestycyjnych na obszarze miejscowości poprzez przypisanie określonych funkcji poszczególnym obszarom, a poprzez to zachowania ładu przestrzennego, czyli takiego ukształtowania przestrzeni, które stworzy harmonijną całość oraz uwzględni w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne, przejawiającego się w odpowiednich cechach urbanistyki i architektury obszaru Tylicza; zachowaniu walorów krajobrazowych; podporządkowaniu się wymaganiom ochrony środowiska, w tym gospodarowania wodami i ochrony gruntów rolnych i leśnych; wymaganiom ochrony dziedzictwa kulturowego i	2014-2015	2 mln PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój

	zabytków oraz dóbr kultury współczesnej; wymaganiom ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także potrzeb osób niepełnosprawnych; uwzględnianiu prawa własności potrzeb obronności i bezpieczeństwa państwa; potrzeb interesu publicznego, czyli uogólnionego celu dążeń i działań, uwzględniających zobiektywizowane potrzeby ogółu społeczeństwa lub lokalnych społeczności.			
Budowa chodników wraz z oświetleniem w ciągu ulic Kazimierza Wielkiego, Pułaskiego, Konfederatów Barskich	Celem projektu jest poprawa bezpieczeństwa na terenie miejscowości. Przedmiotem projektu jest budowa chodników w ciągu drogi krajowej na ulicach Kazimierza Wielkiego, Pułaskiego, Konfederatów Barskich wraz z instalacją oświetlenia i budową bezpiecznych przejść dla pieszych.	2014-2015	2 mln PLN <u>Finansowanie:</u> GDDKiA (Kazimierza W. Konfederatów B.), Powiatowy Zarząd Dróg (Pułaskiego), środki własne Gminy (współudział w zadaniu)	GDDKiA, PZD, Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Regulacja potoków Muszynianka i Mochnaczka na odcinku łącznie ok. 4 km	Celem projektu jest zahamowanie erozji dennej i brzegowej przez zabezpieczenie brzegów i dna potoku budowlami regulacyjnymi oraz ochrona terenów przyległych przed oddziaływaniem wód. Projekt polega na zabezpieczeniu i umocnieniu dna i brzegów potoków na długości ok. 4 km.	2014 - 2015	3 mln PLN <u>Finansowanie:</u> Program Ochrony Przed Powodzią w Dorzeczu Górnej Wisły	RZGW
Modernizacja 2 mostków na potoku Mochnaczka (przy szkole)	Celem projektu jest poprawa infrastruktury komunikacyjnej wewnątrz miejscowości oraz poprawa estetyki miejscowości. Projekt polega na kompleksowej modernizacji dwóch kładek na potoku Mochnaczka wraz z ich oświetleniem i skomunikowaniem z istniejącymi ciągami pieszymi.	2014 2015	200 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Modernizacja ul. Kopernika wraz z budową oświetlenia	Celem projektu jest poprawa infrastruktury komunikacyjnej na terenie miejscowości. Przedmiotem projektu jest modernizacja drogi gminnej (ul. Kopernika) poprzez wykonanie górnej warstwy podbudowy i położenie dywanika asfaltowego na dł. 600 m.	2015	850 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Modernizacja ul. Kościuszki wraz z budową oświetlenia	Celem projektu jest poprawa infrastruktury komunikacyjnej na terenie miejscowości.	2016	90 tys. PLN	Urząd Miasta Krynica-Zdrój

	Przedmiotem projektu jest modernizacja drogi gminnej (ul. Kościuszki) poprzez wykonanie górnej warstwy podbudowy i położenie dywanika asfaltowego na dł. 100 m.		<u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	
Modernizacja ul. Bocznej wraz z budową oświetlenia	Celem projektu jest poprawa infrastruktury komunikacyjnej na terenie miejscowości. Przedmiotem projektu jest modernizacja drogi gminnej (ul. Bocznej) poprzez wykonanie górnej warstwy podbudowy i położenie dywanika asfaltowego na dł. 300 m.	2016	250 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Modernizacja ul. Pułaskiego wraz z budową oświetlenia	Celem projektu jest poprawa infrastruktury komunikacyjnej na terenie miejscowości. Przedmiotem projektu jest modernizacja drogi powiatowej (ul. Pułaskiego) poprzez wykonanie górnej warstwy podbudowy i położenie dywanika asfaltowego na dł. 100 m.	2016-2017	2 mln PLN <u>Finansowanie:</u> Powiatowy Zarząd Dróg + środki własne Gminy	Powiatowy Zarząd Dróg
Modernizacja ul. Krótkiej wraz z budową oświetlenia	Celem projektu jest poprawa infrastruktury komunikacyjnej na terenie miejscowości. Przedmiotem projektu jest modernizacja drogi gminnej (ul. Krótkiej) poprzez wykonanie górnej warstwy podbudowy i położenie dywanika asfaltowego na dł. 100 m.	2017	90 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój
Modernizacja dwóch placów zabaw na terenie Tylicza	Celem projektu jest tworzenie infrastruktury społecznej służącej rozwojowi psychofizycznemu dzieci, integracji mieszkańców i tworzeniu więzi społecznych, a także wzmacnianie konkurencyjności turystycznej Tylicza poprzez tworzenie infrastruktury wzbogacającej ofertę rekreacyjno-wypoczynkową miejscowości. Przedmiotem projektu jest kompleksowa modernizacja dwóch istniejących placów zabaw poprzez montaż nowych urządzeń oraz wykonanie infrastruktury towarzyszącej.	2017	80 tys. PLN <u>Finansowanie:</u> Środki własne Gminy	Urząd Miasta Krynica-Zdrój

W pracach nad dokumentem brał udział zespół w składzie:

- **Maria Kieblesz** – sołtys Tylicza;
- **Jan Szymura** – radny Miasta Krynica-Zdrój (okręg Tylicz, Muszynka);
- **Dawid Sobisiak** – – radny Miasta Krynica-Zdrój (okręg Tylicz, Muszynka);
- **Roman Bałuc** – przedstawiciel Rady Sołeckiej;
- **Tadeusz Jarzębak** - przedstawiciel Rady Sołeckiej;
- **Grzegorz Królikowski** - przedstawiciel Rady Sołeckiej;
- **Andrzej Leśniak** - przedstawiciel Rady Sołeckiej;
- **Janusz Cisek** - Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Tylicza;
- **Justyna Królikowska** - Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Tylicza;
- **Agnieszka Karakuła** - Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Tylicza;
- **Jerzy Karakuła** - Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Tylicza;
- **Paweł Salwa** - Stowarzyszenie na rzecz rozwoju Tylicza;
- **Tomasz Kiklica** – kierownik Referatu Inwestycji, Infrastruktury Technicznej i środków Pomocowych Urzędu Miejskiego w Krynicy-Zdroju;
- **Jacek Łątka** – podinspektor w Referacie Inwestycji, Infrastruktury Technicznej i środków Pomocowych Urzędu Miejskiego w Krynicy-Zdroju.

Opracowanie i redakcja: ProRegio Consulting Grzegorz Godziek

Krynica-Zdrój, styczeń 2011